

חיים יהודיים בפולין

1000 Years of Jewish Life in Poland - A Timeline: כותרת המקור:
© כל הזכויות שמורות למהדורה האנגלית 2011, 2014. הדפסה ראשונה בגרסה האנגלית 2009.
© כל הזכויות שמורות למהדורה העברית 2016

קרן מרכז טאובה לחידוש החיים היהודיים בפולין (פולין)
קרן טאובה לחיים ותרבות יהודיים (ארה"ב)
קונסול הכבוד של הרפובליקה הפולנית באזור מפרץ סן פרנסיסקו

מנהלת בפועל קרן טאובה לחיים ותרבות יהודיים
שיינה פן

ועדת עריכה 2011, 2014

אלאונורה ברגמן
קטז'ינה צ'רבונגורה
קונסטנטי גברט
ורדה האנוש
הליס ליברמן
מגדלנה מאטושבסקה
אלכסנדרה סיידק

מנהלת הפקה 2011, 2014

אליס ז. לורנס

עיצוב 2011, 2014

ג'ינו סקואדריטו, LaserCom Design

מנהלת קרן מרכז טאובה לחידוש החיים היהודיים בפולין
הליס א. ליברמן

מתאמת פרויקט "היסטוריה משותפת, פרקים חדשים"
אלכסנדרה אנגלר-מלינובסקה

תרגום המהדורה העברית
מרתה סטנקיביץ'

עדכון תכנים
אלכסנדרה אנגלר-מלינובסקה
אלכסנדרה סיידק

תודות

מגדלנה מאטושבסקה
פאבל לוקשביץ'
ענבל נוימרק
אלכסנדרה מאקוץ'
יקוב לישיאק

הכנה לדפוס מהדורה עברית
Agencja Reklamowa M&P

ISBN 978-83-932231-3-8

הודפס בפולין

החבורת "אלף שנות חיים יהודיים בפולין - ציר זמן". זמינה ברישיון (CC BY 3.0 PL) Creative Commons Attribution 3.0 Poland.
זכויות מסוימות שמורות למרתה סטנקיביץ' ולקרן מרכז טאובה לחידוש החיים היהודיים בפולין.
פורסם במסגרת התחרות "Współpraca" בתחום הדיפלומטיה הציבורית 2016.

ניתנת הרשות לכל שימוש ביצירה ובלבד שבכל שימוש יצוין המידע לעיל כולל תנאי הרישיון, בעלי הזכויות והתחרות "Współpraca" בתחום הדיפלומטיה הציבורית 2016

1000 שנות חיים יהודיים בפולין

ציר זמן

מהדורה עברית בהפקת

בשיתוף עם

קרן טאובה לחיים ותרבות יהודיים

וקונסול הכבוד של הרפובליקה הפולנית באזור מפרץ סן פרנסיסקו

הפרוייקט במימון משותף של משרד החוץ של הרפובליקה הפולנית.

פרסום זה מבטא את עמדת הכותבים בלבד ואין לראות בו את עמדתו הרשמית של משרד החוץ של הרפובליקה הפולנית.

Ministry
of Foreign Affairs
Republic of Poland

פרסום המהדורה העברית במסגרת הפרוייקט "היסטוריה משותפת, פרקים חדשים".

אחד הפרושים לשמה העברי של פולין הינו "פה-לין" - כאן תוכלו ללון - ואכן, לאורך חלק גדול מההיסטוריה היהודית-פולנית מצאו היהודים בפולין מקום לנוח, להקים בו את בתיהם ולהרגיש בבית. ההיסטוריה היהודית-פולנית, שהייתה לעיתים רוויה בטראומה ובעיתות אחרות מלאה ביצירתיות והישגים תרבותיים יוצאי דופן היא סיפור מתמשך של נרטיבים השזורים זה בזה. ציר זמן זה מציג תאריכי מפתח, אישים חשובים ומגמות משמעותיות הממחישים את העושר והמורכבות של אלף שנות חיים יהודיים בפולין.

מטבע פולני קדום עם כיתוב בעברית.

I. פה-לין: התיישבות יהודית בפולין 965-1569

966-965 אברהם בן יעקב, סוחר יהודי מספרד, מגיע במסעותיו לפולין ומספק לנו את הרשמים הראשונים מפולין בכתב. במהלך המאה העשירית והמאה האחת-עשרה התיישבו בפולין סוחרים ובעלי מלאכה יהודים. נרדפים בארצות מערב אירופה ומגורשים מהן, מצאו היהודים מקלט וחוף מבטחים תחת שלטונן של שושלת פיאסט והשושלת היגלונית.

1206 מוטבעים המטבעות הפולניים הראשונים; על חלקם חרוטות אותיות עבריות, מאחר שמטביעי המטבעות הינם יהודים.

איור של ארתור שיק, בהשראת כתב הזכויות של קאליש.

1237 התייעוד הראשון בכתב של התיישבות יהודית בפולין, בעיר פּלוֹצֶק.

1264 כתב הזכויות של קאליש מונפק על-ידי הרון בולסלב האדוק. כתב זכויות זה, שהיווה אמנה כללית לחירויות היהודים בפולין, יוצר בסיס חוקי לנוכחות היהודית בפולין. בהמשך מוענק ליהודים מעמד מיוחד בחסותו הישירה של המלך או הדוכס אשר פוטר אותם ממחויבות לשלטונות מקומיים. יהודים מאיישים עמדות בחיי המסחר והכלכלה של פולין ונעשים לסוחרים, מלווים בריבית, גובי מיסים ופונדקאים.

1267 המועצה הקתולית של ורוצלב מקימה רבעים יהודיים נפרדים. יהודים מצווים לשאת סימני זיהוי מיוחדים ונאסר עליהם להחזיק בתפקידים ציבוריים בכירים יותר מאלו שמחזיקים בהם נוצרים. כאשר צעדים אלו אינם מוכיחים את עצמם כבעלי יעילות רבה, הם ננקטים שוב בשנים שלאחר מכן.

1285 האזכור המתועד הראשון בפולין לקהל - קהילה יהודית מאורגנת - הוא בקאליש. ועד הקהל גבה מיסים, פיקח על שירותים קהילתיים, אכף את החוק היהודי והיה אחראי לחינוך ולסעד של חברי הקהילה.

1334 המלך קז'ימייז' הגדול מחיל את כתב הזכויות של קאליש על פולין כולה ומרחיב את זכויות היתר להן זכאים היהודים. על פי הכרוניקאי בן ימי-הביניים יאן דלוגוש, למלך היה סיפור אהבה עם אישה יהודייה בשם אסתר. אגדה זו תשוב ותהדהד בפולקלור הפולני במרוצת הדורות.

1348 גלי הגירה ממערב אירופה מביאים יהודים נוספים לפולין לאחר התפרצות המגפות הידועות בכינוי "המוות השחור", בהן מואשמים היהודים. מהומות כנגד היהודים פורצות בשלזיה ולאחר מכן בפוזנן ובקרקוב.

קז'ימייז' (משמאל) וקרקוב (מימין), בשנת 1495.

1414 תיעוד מאשר כי יהודים חיו לראשונה בוורשה בין רחוב וונְסְקִי דוֹנְאִי ורחוב פּוֹיִקְסְקָה (כיום בעיר העתיקה של ורשה), ובית כנסת עמד בפנינת הרחובות ז'ידוֹבְסְקָה (בפולנית: הרחוב היהודי) ודונאי. הקהילה מנתה כ-120 חברים.

1483 לאחר גרושם מוורשה, יהודים מורשים לחיות מחוץ לגבולות העיר. פקודת הגירוש, אף שיעילותה מועטה, חוזרת ונשנית בשנים הבאות.

1495 יהודים מגורשים מקרקוב, בירתה של ממלכת פולין. לקרקוב מוענקת זכות היתר המלכותית *de non tolerandis* (בלטינית: לגלות אי-סובלנות כלפי היהודים). המלך יאן אולברכט מייעד את קז'ימייז', עיירה נפרדת מחוץ לחומות העיר קרקוב, כמקום להתיישבות יהודים שיחזיק בזכות המקבילה *de non tolerandis Christianis* (בלטינית: לגלות אי-סובלנות כלפי הנוצרים).

בין המאות האחת-העשרה והשש-עשרה יהודים מקהילות על גדות הריין שבגרמניה, הידועה בעברית של התקופה בשם אשכנז, מתיישבים בשטחי המדינות הידועות בימינו כפולין, ברוס, ליטא, אוקראינה ורוסיה. על אדמות פולין חלקם משרתים את המלך, כמו גם חלקים מהאצולה הפולנית, כגובי מיסים וכן נעשים לסוחרים ולפונדקאים. הם מביאים עימם את מנהגי הדת היהודית וניסיון מסחרי ופוליטי, כמו גם את היידיש, שפה המבוססת על גרמנית הכוללת רכיב עברי ונכתבת באותיות עבריות. היידיש, בהבדלים דקים על פי המיקום הגיאוגרפי של הדוברים ובמגוון של ניבים, נעשית השפה השלטת בקרב היהודים האשכנזים במזרח אירופה. היידיש תשמר את העושר והחינוניות של התרבות והמורשת היהודית המזרח אירופאית על אף התזוזות הרבות של הגבולות הלאומיים ושינויי המשטר.

1509 רבי יעקב פולק מייסד בקרקוב ישיבה אשר בה נולדת שיטת הפלפול, שהופכת לשיטה הלימוד הנהוגה בעיסוק בטקסטים תלמודיים ויהודיים בכלל בעולם האשכנזי.

1525 לראשונה מוענק בידי המלך זיגמונט הראשון תואר אבירות ליהודי, מיכאל אָזופוביץ', מבלי לדרוש כי ימיר קודם לכן את דתו. לפני חלוקתה של פולין, ליהודים שהמירו את דתם לקתוליות הוענקו על פי רוב תארי אצולה.

1527 היהודים מגורשים שוב מוורשה.

1534 הספר הראשון שמודפס ביידיש בפולין, מילון מונחים לתנ"ך מאת רבי אשר אנשיל, רואה אור בקרקוב.

1547 בית הדפוס העברי הראשון בפולין נוסד בלובלין.

II. האיחוד הפולני-ליטאי: 1569-1795

במהלך המאה הראשונה לקיומו של האיחוד, המכונה לעיתים קרובות *Paradisus Judaeorum* (גן עדן ליהודים) או תור הזהב של יהדות פולין, החיים היהודיים בפולין פרחו. תחת האוטונומיה היחסית שהוענקה להן, קהילות יהודיות נהנות מצמיחה כלכלית ויציבות. התרבות היהודית משגשגת עם פתיחתן של ישיבות ובתי מדרש, כמו גם עם צמיחתה המהירה של ספרות יהודית בנושאי חול ובנושאי דת. עם זאת, מתחים בין המלך לאצולה מעוררים חוסר יציבות כאשר קבוצות רבות מתחרות ביניהן על צבירת כוח. האיחוד מסתבך במלחמות עם שוודיה, רוסיה וטורקיה ומתחיל להתדרדרת. עוני וחוסר שביעות מתעצמים גורמים לגידול באנטישמיות.

1569 איחוד לובלין יוצר את האיחוד הפולני-ליטאי, הידוע גם כרפובליקה של שני הלאומים, עם מערכת פדרלית מאוחדת ומונרכיה נבחרת, זהו אחד הכוחות הפוליטיים והתרבותיים המשמעותיים באירופה.

1570 ורשה משיגה את זכות היתר *de non tolerandis Judaeis*, אשר נותרת בתוקף עד 1797. על יהודים נאסר להתיישב במרחק של עד כ-3 קילומטר מגבולות העיר, למעט בעת מושב הסיים (הפרלמנט).

הרב משה איסרליש

1572 רבי משה איסרליש הידוע בשם הרמ"א וכמחבר המפה, ההגהות האשכנזיות העיקריות לשולחן ערוך של יוסף קארו הספרדי, נפטר בקרקוב. (השולחן ערוך הוא קובץ של חוקי הלכה עיקריים, אשר נחשב עדיין לסמכות עליונה בתחום). קברו של הרמ"א נמצא ברובע קז'ימייז' שבקרקוב, בבית הקברות הסמוך לבית הכנסת שנקרא על שמו. בית הכנסת עדיין משמש את הקהילה היהודית של קרקוב.

דף טקסט עברי מוקדם, מודפס בפולין.

1576 המלך סטפן באטורי מוציא צווים האוסרים על האשמה בעלילות-דם ובכך מצליח למנוע משפטים העוסקים בנושא בימי חייו. עם זאת, הם יתחדשו לאחר מותו בשנת 1586.

מהמאה השש-עשרה עד המאה השמונה-עשרה יהודים פולנים הונהגו בידי ועד ארבע ארצות: פולין גדול, פולין קטן, ליטא ורוטניה. תפקידו הראשי של הוועד היה הטלת ואיסוף מיסים בקהילות יהודיות. הוועד, שהיה מורכב מנציגים מהקהילות היהודיות השונות והוכר על ידי המלך, הופך לגוף מרכזי של שלטון עצמי יהודי, המוסד היחיד מסוגו בכל תולדות התפוצות.

המלך סטפן באטורי

1580 המושב הראשון של ועד ארבע הארצות מתכנס בלובלין.

1586 על פי אגדה פופולרית, לאחר מותו של המלך סטפן באטורי, "יהודי החצר" שלו, שאול ואהל, נהיה למלך פולין ללילה אחד עד לביצוע הליך בחירת המלך.

1588 קהילה יהודית ראשונה מוקמת בזמושץ' על ידי יהודים ספרדים מספרד, פורטוגל וטורקיה. במאה השבע-עשרה, בשל גלי הגירה ממערב אירופה, נעשים היהודים האשכנזים לרוב בקהילה. הקהילה היהודית של זמושץ' תעבור שוב תמורות משמעותיות, שישקפו את השפעותיה של תנועת ההשכלה.

1609 מינקת רבקה, ספרה של רבקה טיקטינר מטיקוצ'ין, מדריך לאישה היהודייה הנשואה, רואה אור בפראג לאחר מותה. ככל הידוע זהו הפרסום הראשון בפולין של טקסט ביידיש אשר נכתב בידי אישה. הספר יראה אור מחדש בקרקוב בשנת 1618.

הממלכה (הכחד) של פולין ודוכסות ליטא הגדולה, שנת 1600 בקירוב.

1648-1618 מלחמת שלושים השנים מביאה את הגל המשמעותי האחרון של פליטים יהודים ממערב אירופה אל אדמת פולין.

1622 צאינה וראינה, ספר תורני המיועד לנשים מאת רבי יעקב בן יצחק אשכנזי, הכולל פירושים לספרי התורה וספרי התנ"ך וכן לקט מדרשים ואגדות ומהווה את אחת העבודות החשובות שנכתבו בידיש עד כה, רואה אור בקרקוב ובלובלין.

1632 המלך ולדיסלב הרביעי אוסר על ספרים ופרסומים אנטי-יהודיים.

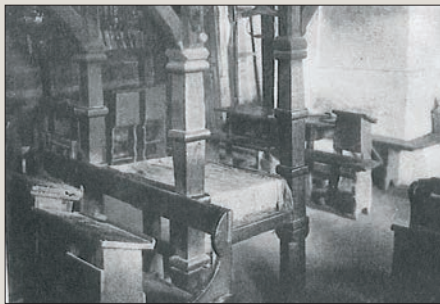
1648-1655 בוגדן חמלניצקי, אציל רותני נוצרי-אורתודוקסי המוביל התקוממות קוזאקית אוקראינית נגד האצולה הפולנית וכן כנגד האצולה הליטאית שאימצה את התרבות הפולנית, ישועים ויהודים. אירועים אלו יעשו ידועים בהיסטוריה היהודית בשם גזירות ט"ח-ט"ט. עשרות אלפי יהודים נופלים קורבן למעשי טבח; רבים אחרים נמכרים לעבדות לטורקים וטורים ולאחר מכן משוחררים על ידי מאמץ רב לאומי של פדיון שבויים שבו לוקחות חלק קהילות יהודיות בכל רחבי ארבע הארצות, עד לאמסטרדם.

1655-1660 המלחמה ההרסנית עם שוודיה, הידועה בשם "המבול", מביאה לפוגרומים כשיהודים מואשמים בשיתוף פעולה עם האויב. קהילות יהודיות, על אף הזעזוע שעברו כתוצאה מאכזריותן של המתקפות ומהאבידות הרבות בנפש וברכוש, פונות לשקם את עצמן במהירות האפשרית.

1670 הוועד מחרים את שבתאי צבי, משיח השקר מטורקיה. פעולותיו, אשר מושכות רבים מבין אלו ששרדו את הזוועות של חמלניצקי, ישפיעו על יעקב פרנק (1726-1791) משיח שקר יליד פולין.

במאה השמונה-עשרה מתרחשת לידתה של תנועת החסידות, שמיוסדת על ידי ישראל בן אליעזר הידוע בכינויו הבעל שם טוב. אף שאמונותיה מאמצות על ידי רבים באוקראינה ובמרכז פולין, היא זוכה לביקורת מהמתנגדים על היותה בלתי הולמת את היהדות המסורתית. מתחים אלו יוצרים מחלוקות והתפלגויות חדשות בתוך העולם היהודי ההולך וגדל.

1698 ישראל בן אליעזר, הידוע כבעל שם טוב או בראשי התיבות הבעש"ט, נולד בדרום מזרח פולין (באוקראינה של היום). הדגש ששמו החסידים על חשיבותן של הספונטניות על פני הקפדנות ושל הרוחניות על פני הלימוד, הציגו אתגר משמעותי למוסדות הדת והקהילה היהודיים.

פנים בית הכנסת של הבעש"ט.

1720 נולד הגאון מווילנה, רבי אליהו בן שלמה זלמן (נפטר בשנת 1797). על אף שלא החזיק בשום עמדה רשמית הוא נחשב למנהיגם הרוחני של המתנגדים. המתנגדים אישרו מחדש את לימוד התורה וההקפדה על המצוות כהלכתן כעמודי התווך של החיים היהודיים.

1757 בית משפט פרובינציאלי מורה על שריפת התלמוד בקמניץ-פודולסקי.

1759 מספר משוער של 500 משפחות יהודיות מקרב חסידיו של יעקב פרנק ממירות את דתן לקתוליות ומצטרפות לשורותיה של האצולה הפולנית.

1760 רובע פְּרָאגָה שבוורשה, על הגדה המזרחית של נהר הוויסלה, מופטר מחוק ה- *de non tolerandis Judaeis*. הקהילה היהודית של פראגה מתפתחת כמרכז מסחר וחיים יהודיים, לא מעט בשל מאמציו של שמואל זְבִיטְקוֹבְר, סוחר ויזם. הזביטקוברים תורמים לקראת הבנייה העתידית של בית הכנסת הקהילתי ובית הקברות בפראגה. חלק גדול מן הפרבר שרד את מלחמת העולם השנייה. רבות מהמצבות, אף על פי שניזוקו בצורה קשה, נמצאות עדיין בבית הקברות.

1764 הפרלמנט הפולני (הסיים) מפרק את ועד ארבע ארצות בטענה שהוועד אינו מסוגל עוד לאסוף מיסים בצורה יעילה. עם פירוק הוועד, נערך מפקד של האוכלוסייה היהודית. על פי הנתונים שנאספו באותה עת התגוררו בפולין-ליטא 748,968 יהודים שגילם מעל שנה, מהם 548,777 בפולין ו-201,191 בליטא. משוער כי לפחות 20% מהיהודים, שחששו כי תוצאות המפקד יובילו למיסוי כבד יותר, ולא השתתפו.

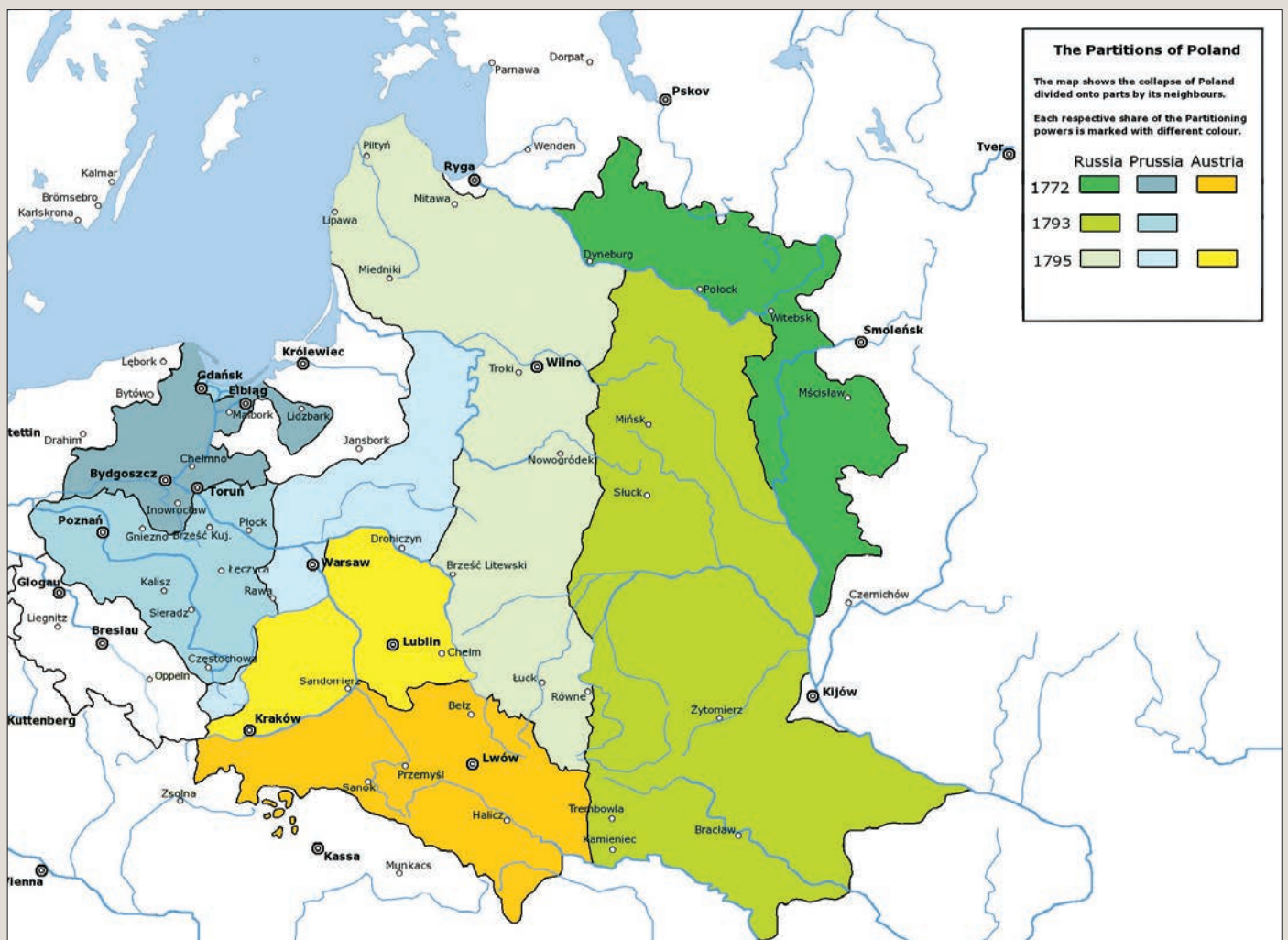
1768 אלפי יהודים ופולנים נטבחים בידי קוזאקים אוקראינים במהלך מרד היידמקים באומן שבפודוליה, הנמצאת במערב אוקראינה של היום.

III. פולין תחת החלוקה 1795-1918

בשנת 1795, כתוצאה מחלוקתה השלישית של פולין, המדינה נמחקת הלכה למעשה ממפת אירופה עד לזכייתה שוב בעצמאות בשנת 1918, עם סופה של מלחמת העולם הראשונה. בעת החלוקה האוכלוסייה נכללת בתחום שלטונה של אחת משלוש המעצמות: רוסיה, פרוסיה או אוסטריה. משפחות יהודיות פולניות מוצאות את עצמן בצדדים שונים של הגבולות, משרתות בצבאות שונים ומטמיעות בתוכן מסורות תרבותיות שונות. מעתה יהיה קשה להגדיר את יהדות פולין כישות אחידה.

תנועת ההשכלה מתחילה להכות שורש בפולין במהלך המאה התשע-עשרה. המצדדים בתנועה, המשכילים, מציגים לראשונה את התפיסה הרעיונית של יהודים כאזרחי אירופה, מעודדים התבוללות ומעורבות בחיים החילוניים. עד מהרה הופכת ההשכלה לאויב משותף בעבור החסידים והמתנגדים. בחציה השני של המאה התשע-עשרה נרשמת התפשטות של תרבות היידיש ומתחזקת המעורבות היהודית בחברה הפולנית, כמו גם עניין הולך וגובר בציונות ובסוציאליזם.

1772 חלוקתו הראשונה של האיחוד הפולני-ליטאי על ידי האימפריה הרוסית, ממלכת פרוסיה והמונרכיה ההבסבורגית האוסטרית.

חלוקות פולין.

1772 הגאון מווילנה מכריז על חרם כנגד החסידים. הסכסוך בין המתנגדים לחסידים מתעצם.

1791 פולין נעשית למדינה האירופאית הראשונה שיש לה חוקה. באותו הזמן, קיסרית רוסיה יקטרינה הגדולה קובעת את תחום המושב ובכך מגבילה את תחום התיישבות היהודים בשטחי האימפריה הרוסית. תחום המושב כולל את מה שהיה אז מזרח פולין וחלקים ממה שהיום הן לטבייה, ליטא, בלרוס, אוקראינה ומולדובה. יהודים ברוסיה, להוציא מעט מאוד מקרים חריגים, אסורים במגורים מחוץ לגבולותיו.

ברק יוסלביץ, ציור של יוליוס קוסאק.

1793 חלוקתו השנייה של האיחוד הפולני-ליטאי על ידי האימפריה הרוסית וממלכת פרוסיה יוצרת חלוקות טריטוריאליות חדשות.

1794 יהודים רבים מצטרפים לתדיאוש קושצ'וֹשְקוֹ, וטרן מלחמת העצמאות של ארצות הברית, במרידה נגד השלטון האימפריאלי הרוסי. אחד היהודים המתגייסים למרידה הוא בֶּרֶק יוֹסֶלְבִּיץ' שמקים גדוד פרשים יהודי, ככל הנראה היחידה הצבאית היהודית הראשונה בהיסטוריה של התפוצות. בהמשך, כקולונל, הוא מוביל גדוד נוסף במהלך המלחמות נפוליאון ומת בקרב נגד האוסטרים בשנת 1809.

1795 החלוקה השלישית של האיחוד הפולני-ליטאי מוחקת את פולין ממפת אירופה. התקווה לזכות מחדש בעצמאות תעצב את החיים החברתיים, הפוליטיים, התרבותיים והאינטלקטואליים בפולין לכל אורך 123 שנות הכיבוש הזר. החיים היהודיים תחת החלוקות, למרות האתגרים והקשיים, ימשיכו להתרחב ולהתפתח. השפעתן של שלושת המעצמות תתבטא דרך התפתחותם של החיים והתרבות היהודיים-פולניים.

1797 הקהילה היהודית של ורשה נוסדת על ידי הממשלה הפרוסית.

1800 רבי שניאור זלמן (1745-1812) מקים את התנועה החסידית חב"ד. התנועה, הידועה כיום בשם חב"ד-לובביץ', הייתה לאחת מהגדולות והמשפיעות שבתנועות החסידיות.

1802 נפתחת ישיבת וולוז'ין, אחת הישיבות החשובות ביותר של המאה התשע-עשרה. הישיבה תפתח מחדש במדינת ישראל לאחר מלחמת העולם השנייה. ישיבות אחרות ובכללן ישיבת מיר יפתחו גם הן מחדש בישראל ובארה"ב לאחר השואה.

1802 בהשפעת תנועת ההשכלה הגרמנית נפתח ברחוב דְאָנְלוֹבְצ'וֹבְסְקָה בית הכנסת הפרוגרסיבי הראשון בוורשה.

ישיבת וולוז'ין. וולוז'ין נמצאת כיום בבלרוס.

1806 הקהילה היהודית בוורשה מקבלת אישור לייסד בית קברות ברחוב אוקופוֹבְה. בית הקברות, אשר עדיין נמצא בשימוש, הוא אחד מבתי הקברות הגדולים ביותר באירופה ובשטחו 250,000 קברים בקירוב.

1807 כינון דוכסות ורשה, מדינה פולנית בחסותו של נפוליאון, מעניקה שוויון זכויות ליהודים. למרות השהייתה של פסיקה זו בשנת 1808, היא מאפשרת ליהודים להשתלב בחברה הכללית.

יהודים החיים תחת השלטון האוסטרי מקבלים שוויון זכויות בשנת 1861, יהודים החיים תחת השלטון הפרוסי מקבלים אותן בשנת 1869 ואלו החיים תחת השלטון הרוסי – בשנת 1917. כל שלטון דורש מהיהודים לאמץ לעצמם שמות משפחת שיעברו מדור לדור למטרות איסוף מיסים וגיוס לצבא.

1815 ממלכת פולין הקונגרסאית, עם ורשה כבירתה, מתפקדת כמדינה פולנית אוטונומית תחת השלטון הרוסי לאחר תבוסתו של נפוליאון. היא מעניקה ליהודים זכויות מוגבלות ואת האפשרות לעבוד בבנקאות ובתעשייה.

1821 הממלכה הקונגרסאית מבטלת את מוסד הקהל ומחליפה אותו במועצות יהודיות קהילתיות, אשר סמכויותיהן מוגבלות.

1823 העיתון היהודי הראשון בפולין, השבועון *Dostrzegacz Nadwiślański* / דער בעאַבאַכטער אָן דער ווייכסעל (המשקיף מגדות הוויסלה) מיסודו של אנטוני אייזנבאום, יוצא לאור בפולנית וביידיש.

1826 בית מדרש לרבנים, המוסד הראשון מסוגו המוכר על ידי ממשלת הממלכה הקונגרסאית, נפתח בוורשה. המוסד, בהנהלתו של המשכיל הרדיקלי אנטוני אייזנבאום, ייסגר על ידי הרשויות הרוסיות בשנת 1864, לאחר שנים של תסיסה פטריוטית פולנית במקום.

1830 במהלך **מרד נובמבר** שנערך בממלכת פולין כנגד הצאר ועתיד להסתיים בכישלון, מיליציות יהודיות נוטלות חלק בהגנה על ורשה. כישלוננו של המרד מביא לקיצה של האוטונומיה הפולנית ולהגירתה של האליטה.

1832 הגולה הפולני רב ההשפעה יואכים לָלוּל מוציא לאור בפרז' מנשר המעודד את היהודים הפולנים לתמוך במטרה הלאומית הפולנית.

1833 **ישראל קלמןוביץ' פון־נָסְקִי** נולד באלכסנדרוב לודזקי (נפטר בשנת 1900). פוננסקי, שבנה אימפריית טקסטיל בלודז', ייזכר כנדבן וזם בחסד עליון. ביתו משמש כיום כמוזיאון העירוני של לודז'.

במאה התשע עשרה מאוכלסת לודז' על ידי רוסים, פולנים (קתולים ויהודים) וגרמנים. היא נעשית למרכז הגדול ביותר ביבשת לייצור טקסטיל. יצרנים ותעשיינים יהודים היו כוח מניע משמעותי בכלכלה הפולנית, במיוחד בפולין הרוסית. רבים מהם, כמו ישראל פוננסקי, היו גם נדבנים גדולים שתרמו למטרות יהודיות ופולניות ראויות, כמו יצירת דיור ציבורי ובתי חולים וייסוד מוזיאונים ובתי ספר.

1830 מרד נובמבר בוורשה, ציור של מרצ'ין זאלסקי.

1835 בית הכנסת העגול מוקם ברובע פראגה שבוורשה.

1843 טקס הקונפירמציה היהודי לנערות נחגג בוורשה לראשונה.

1846 התקוממות כושלת נגד השלטון האוסטרי בקרקוב זוכה לתמיכת היהודים המקומיים, אשר בעקבות כך נאשמים בבגידה על ידי הרשויות האוסטריות.

ארמון פוננסקי, כיום מוזיאון העיר לודז'.

1848 התקוממות כושלת נגד השלטון הפרוסי בפוזנן לא זוכה לתמיכת היהודים, אשר בעקבות כך נאשמים בבגידה על ידי הפולנים.

1852 **יצחק לייב פרץ** (נפטר בשנת 1915), הידוע כאחד מאבותיה של ספרות היידיש, נולד בזמושץ'. הארגון התרבותי הזמיר שייסד הופך למרכז החיים היידיים בוורשה. לאחר מלחמת העולם השנייה נקרא על שמו רחוב בוורשה.

1858 שמואל אורגלברנד, בעל בית דפוס ומוציא לאור הפועל בוורשה, מתחיל לעבוד על מה שתהיה האנציקלופדיה הפולנית המודרנית הראשונה (בת 28 כרכים). בין הכותרים הרבים שהוציא לאור, הדפיס אורגלברנד גם גרסה בת עשרים כרכים של התלמוד הבבלי.

1859 מספר עיתונים היוצאים לאור בוורשה פותחים, לראשונה, במקפת הסתה אנטישמית.

1861 יהודים בממלכת פולין משתתפים בתנועה הלאומית הפולנית נגד השלטון הרוסי. מיכאל לגדי, תלמיד בבית המדרש לרבנים בוורשה, נהרג מידי קוזאקים במהלך הפגנה פטריוטית בעת שהרים צלב שנפל מידיו של מפגין קתולי שנהרג. לגדי ייצג כמות משמעותית של יהודים שאהדתם הייתה נתונה ללאומיות הפולנית.

י"ל פרץ.

1862 הצפירה, העיתון הראשון בשפה העברית שיצא לאור בוורשה, נוסד על ידי **חיים זליג סלונִימְסקי**, ממציא פורה, רב ויועץ עבור השלטון. הצפירה הציגה לקוראיו נקודת השקפה חילונית לצד נקודת השקפה דתית. נכדו של סלונִימְסקי, אנטוני, יהיה לאחד מהמשוררים הפולניים הגדולים של המאה העשרים.

חיים זליג סלונִימְסקי.

1863 במהלך מרד ינואר נגד השלטון הרוסי, הרב הראשי של ורשה, **דב בער מייזלס**, פעיל פוליטי במאבק למען עצמאות פולין, נעצר ומגורש מוורשה ועובר באופן זמני לקרקוב (הנמצאת באותה עת תחת השלטון האוסטרי).

1873 די קליאטשע (בעברית: סוסתי) של מנדלי מוכר ספרים רואה אור ומבשר את יצירתה של תרבות יידיש מודרנית.

1876 יאן ילנסקי מפרסם את "היהודים, הגרמנים ואנחנו", המניפסט הראשון של אנטישמיות פולנית מודרנית.

דב בער מייזלס.

1878 **נפתלי הרץ אימבר** מגליציה האוסטרית מחבר את „התקווה" אשר הופך להמנון הציוני והחל משנת 1948 להמנונה של מדינת ישראל.

1878 **בית הכנסת הגדול של ורשה**, אשר תוכנן על ידי לאונרדו מרקוני, בית כנסת "פרוגרסיבי" ובו מקומות ישיבה ל-2200 איש, נחנך ברחוב טלומצקיה.

1879 שמואל גלבפיץ נולד בוורשה ועוזב את פולין בגיל צעיר. בשנת 1899 הוא מהגר לארצות הברית. הוא יהיה לסמואל גולדווין, מייסד שותף של אחד מאולפני הסרטים המובילים בהוליווד, מטרו גולדווין מאייר.

נפתלי הרש אימבר.

1881 הפוגרומים הידועים בכינוי "הסופות בנגב" פורצים בתחום המושב בעקבות ההתנקשות בצאר הרפורמטור אלכסנדר השני. כתוצאה מהחוק הרוסי האוסר על יהודים לעבור ממזרח לתחום המושב אלפי יהודים רוסים נמלטים מערבה, רבים מהם מתיישבים בוורשה ובלודז', בעוד רבים אחרים מוצאים את דרכם לפולין הפרוסית ולארצות הברית.

לנוכח הפוגרומים, התעצמות האנטישמיות והמצוקה הכלכלית הגואה בין השנים 1881 ו-1914 למעלה ממיליון וחצי יהודים מהגרים מתחום המושב וגליציה לארצות הברית ומקומות אחרים. השאלה אם להישאר או לעזוב יעלו שוב ושוב עם השינויים שיחולו בזהויות הקהילה היהודית והתנועות הפוליטיות.

בית הכנסת הגדול של ורשה.

1884 הכינוס הראשון של **חבת ציון** נערך בוועידת יסוד התנועה בקטוביץ, בשלזיה שתחת השלטון הפרוסי. האידיאולוגיה הציונית מתחילה להשתרש ולהתפשט.

1887 המחזה היידי **שולמית** מאת אברהם גולדפאדן המכונה "אבי התיאטרון היידי" עולה לראשונה בוורשה.

1887 ד"ר **אליעזר לודוויג זמנהוף** מפרסם את המסה *Lingvo Internacia: Antaŭparolo kaj plena lernolibro* (השפה הבינלאומית: הקדמה וספר לימוד מלא) על האספרנטו, שפה אותה יצר. הוא האמין כי שפה משותפת תאפשר קיום בין-תרבותי משותף. אספרנטו עדיין מדוברת על ידי מיליוני אנשים ברחבי העולם.

1891 כשהיא מזדהה כ"אישה יהודייה מהפכנית", פועה רַקוֹבְסְקִי נעשית למנהלת בית ספר יסודי מודרני לבנות בוורשה. שנתיים לאחר מכן, היא מקימה תיכון עברי לנערות ומן קצר לאחר מכן נעשית למנהיגה של תנועת הנשים הציוניות בפולין.

ד"ר לודוויק זמנהוף

נשים יהודיות רבות שקיבלו חינוך חילוני מתחילות לחפש אפיקים חדשים לביטוי ולקבלת שוויון חברתי, לעיתים קרובות משאירות מאחור את שורשיהן הדתיים והמסורתיים. כשהן מתגברות על אפליה, נשים יהודיות הופכות לפעילות קהילתיות וזוכות להכרה בתנועות פוליטיות יהודיות כגון הבונד והציונות וכן בתחומי הרווחה והחינוך ולאחר מכן בזירות התרבותיות והפוליטיות.

1895 התעשיינים והנדבנים **היפוליט וולקוב** ו**סטניסלב רוטבנד** מקימים בית ספר גבוה יוקרתי למכניקה וטכנולוגיה, אשר לימים יהיה לאוניברסיטה הטכנית של ורשה (הפוליטכניקה).

1897 **הבונד** (האיגוד הכללי של הפועלים היהודים בליטא, רוסיה ופולין) נוסד. האידיאולוגיה של המפלגה מבוססת על עקרונות סוציאליסטיים ועל מחויבות לשפת היידיש ותרבותה. הבונד תהפוך לאחת המפלגות היהודיות החשובות ביותר בפולין בתקופה שבין שתי מלחמות העולם.

1897 צירים מפולין המחולקת משתתפים בקונגרס הציוני הראשון בבזל.

המאה העשרים המוקדמת פותחת שער לעידן חדש של ביטוי פוליטי ושאיפות לאומיות בעבור יהודי פולין המחולקת, אשר מגיעים לידי ביטוי בבונד ובתנועות הציוניות הרבות והשונות, המשתרעות על הטווח האידיאולוגי שבין הדתיות למרקסיזם.

דיוקן של היפוליטוס ואבלברג.

1902 **בית הכנסת נוז'יק**, במימונם של זלמן ורבקה נוז'יק, נחנך בוורשה. בית הכנסת, אשר עדיין נמצא כיום בשימוש יומיומי, היה אחד מבין יותר מ-400 בתי תפילה יהודיים שהיו קיימים בוורשה לפני מלחמת העולם השנייה.

בית הכנסת נוז'יק.

1902 בעוד ששלטונות רוסיה הצארית אוסרים את הציונות, התנועה הציונית הדתית **מזרחי** (ראשי תיבות של מרכז רוחני) נוסדת בוילנה.

1904 ועידת היסוד של התנועה הציונית-סוציאליסטית **פועלי ציון** נערכת בקרקוב. בין הצירים בוועידה היה דוד גרין שנוולד בפּוֹלֶזְסֶק בשנת 1886. הוא יעזוב לפלשתינה בשנת 1906 ותחת השם **דוד בן גוריון** יהיה לראש הממשלה הראשון של מדינת ישראל בשנת 1948.

1905 כשולן המהפכה ברוסיה מעורר גל של פוגרומים. חרם על עסקים יהודיים מאורגן בוורשה על ידי לאומנים פולנים כאשר יהודים מסרבים לתמוך במועמד שלהם לפרלמנט הרוסי.

דוד בן גוריון בשנת 1918.

1905 הבונד מארגן מתקפה חמושה על בתי הבושת באזור כיכר גְוִיבּוֹבְסְקִי שבוורשה. רבים מבתי הבושת באותה העת היו בבעלות יהודית. הבונד תוקפים אותם בשם ה"הגנה על כבודה של האישה היהודייה". המשטרה הצארית מצליחה לדכא את התוקפים לאחר קרב יריות שנמשך מספר שעות.

1905 **מתיאס ברסון**, נדבן פעיל, תורם את אוסף האומנות הפרטי שלו לקהילה היהודית בוורשה. הקהילה מייסדת מוזיאון יהודי, שיבזז על ידי הגרמנים במהלך מלחמת העולם השנייה.

1908 השקת העיתון היידי הנפוץ **היינט** (ביידיש: היום), שלאחריה יושק העיתון **דער מאַמענט** (ביידיש: הרגע) בשנת 1910.

1910 "מושב זקנים", עמותת בתי אבות, נוסדת בוורשה. אדולף פרץ מכהן כנשיאה.

1911 סרטי היידיש הראשונים, ביניהם, "האישה החסידית והכופר", מופקים ומהווים השראה ליצירתם של סרטים באורך מלא וסרטים דוקומנטריים. 12 סרטים נוספים ביידיש יופקו לפני מלחמת העולם הראשונה.

1912 אגודת ישראל, מפלגה פוליטית הדוגלת בשימור הסמכות הרבנית, נוסדת בקטוביץ. בשנים שבין המלחמות יהיו לאגודה מושבים בפרלמנט הפולני.

1912 נפתח בית יתומים יהודי ברחוב קרוֹכְמֶלְנָה בוורשה, בניהולו של יאנוש קורצ'אק.

1913 השומר הצעיר, תנועת נוער ציונית סוציאליסטית, נוסדת בגליציה.

1914 מלחמת העולם הראשונה פורצת. הדבר מהווה אסון עבור פולין ויהודיה, כשהם משרתים בכל אחד מן הצבאות של הארצות הכובשות ובני משפחה נלחמים זה בזה. בחודשים הראשונים למלחמה, השלטונות הרוסיים מגרשים אלפי יהודים מאזורי הספר, בחשד לחוסר נאמנות. משנת 1915 חלק גדול מפולין הרוסית נכבש על ידי גרמניה ואוסטריה. הקהילות היהודיות משגשות תחת השלטון הגרמני.

1917 שרה שנירר, בת חסידים וחלוצה בתחום החינוך הדתי היהודי לבנות, מארגנת את הקבוצה הראשונה של בנות למשפחות אורתודוקסיות אותן היא מלמדת יהדות וחייטות בקרקוב. היא מפתחת רשת של בתי ספר, בית יעקב, אשר זוכה לתמיכתה של אגודת ישראל. לאחר מלחמת העולם השנייה, רשת בית יעקב משתרשת בישראל, בבריטניה ובצפון אמריקה ומהווה כיום את אחת מרשתות החינוך המרכזיות לבנות אורתודוקסיות.

1917 המהפכה הבולשביקית ברוסיה. תחום המושב מבוטל.

שרה שנירר.

IV. פולין העצמאית: פולין בין המלחמות 1918-1939

פולין זוכה בעצמאותה מחדש בשנת 1918.

איחודם של אזורי פולין המחולקת (בין רוסיה, אוסטרו-הונגריה ופרוסיה) על ההבדלים המשפטיים, האדמיניסטרטיביים והתרבותיים ביניהם, כמו גם מיעוטים אתניים ודתיים רבים לכדי אומה אחת מהווה אתגר בעבור המדינה שזה עתה נולדה מחדש. לראשונה מזה 123 שנים, יהודים ובני מיעוטים אחרים שהיו כמעט שלישי מהאוכלוסייה, עמדו להיות נשלטים בידי מערך חוקים אחיד שהגן על זכויותיהם כאזרחים שווים זכויות בפולין.

שרטוטה מחדש של מפת פולין כך שתכלול בתוכה את וילנה ולבוב מביא ליצירתה של הקהילה היהודית הגדולה באירופה. על אף האבטלה הגואה, עלייה במספרן של התקריות האנטישמיות ומתח גובר בין פולין הרב-תרבותית ללאומנות המתחזקת, החיים והתרבות היהודיים פורחים: בתי כנסת, בתי ספר, תנועות נוער, מועדוני ספורט, תיאטרון, קולנוע, ספרות ועיתונות מתפתחים כולם במהירות יוצאת דופן כדי לענות על צרכי האוכלוסייה היהודית ההולכת וגדלה ובעבור מגוון הביטויים של הזהות היהודית.

1918 ליבת פולין של לפני תקופת החלוקה מתאחדת מחדש ברפובליקה הפולנית השנייה. יוֹף פִּילְסוֹדְסְקִי, העומד באופן זמני בראש המדינה, מזמין את המפלגות היהודיות לקחת חלק בשיחות הקואליציוניות.

1919 ועד המשלחות היהודיות מייצג את יהדות פולין בועידת השלום בוורסאי. הועידה מחייבת את המדינות שזה עתה זכו בעצמאותן, ובהן פולין, לחתום על אמנה אשר תבטיח את זכויות המיעוטים.

1919 הבחירות הפרלמנטריות הראשונות מעניקות ליהודים מושבים בסיים ובסנאט. רוֹזָה פּוֹמֶרְנֶץ-מֶלְצֶר, חברה במפלגה ציונית, היא האישה הראשונה שנבחרת לפרלמנט הפולני.

יהודים בדמבלין מברכים את יוֹף פִּילְסוֹדְסְקִי אחרי מלחמת פולין-רוסיה בשנת 1920.

פוסטר של רשת החינוך "תרבות".

1919 נוסד איגוד הסופרים והעיתונאים היהודים. מטה הארגון נמצא ברחוב טלומצקיה 13. ספר על האיגוד שכתב זוסמן סגלוביץ', טלומצקיה 13, יראה אור בשנת 1946 בהוצאתה של ההתאחדות המרכזית של יהודי פולין בארגנטינה.

1920 אלפי מתנדבים יהודים-פולנים לצבא בזמן המלחמה הפולנית-סובייטית נעצרים על ידי הרשויות הפולניות בטענה שהם תומכים בבולשביזם.

1920 ההיסטוריון היהודי שמעון אשכנזי נבחר לנציגה של פולין בחבר הלאומים בז'נבה.

1921 לאחר שנה של מלחמה מרה ותבוסת הצבא האדום בשערי ורשה, נחתם בריגה הסכם שלום פולני-סובייטי. אלפי יהודים, בעיקר חנוונים ובעלי מקצועות שונים שנאסר עליהם לעבוד בכרית המועצות, עוברים לפולין ובסופו של דבר מקבלים אזרחות.

1921 החוקה הפולנית מעניקה שוויון בפני החוק לכל אזרחיה.

1921 ועידת התפוצה היהודית האמריקאית המשותפת (הג'וינט) ממנה את יצחק גיטרמן למנהל הראשון מטעמה בפולין.

פריחת העיתונות היהודית.

1921 הכנס הלאומי הראשון בפולין של הרשת החינוכית העברית תרבות מתקיים בדצמבר 1921 בוורשה בהשתתפות 178 נציגים. מספר בתי הספר היהודים הולך וגדל, כשהוא כולל בתי ספר חילוניים, בתי ספר בשפת היידיש, בתי ספר דתיים כמו גם בתי ספר יהודיים ממלכתיים בשפה הפולנית הנקראים "שאבאסובקי", המציעים שיעורים בימי ראשון במקום בשבתות.

1922 נשיאה הראשון של פולין, גבריאל נרוטוביץ', שזוכה לתמיכה רחבה מבני מיעוטים ובכללם יהודים, נרצח בידי מתנקש על מדרגות הגלריה הלאומית לאמנות זכנשה יומיים לאחר שנבחר.

1923 אוניברסיטאות מסוימות מנהיגות נומרוס קלאוזוס (מכסות) המגבילות את מספר המקומות בעבור יהודים בהתאם לאחוז שלהם באוכלוסייה.

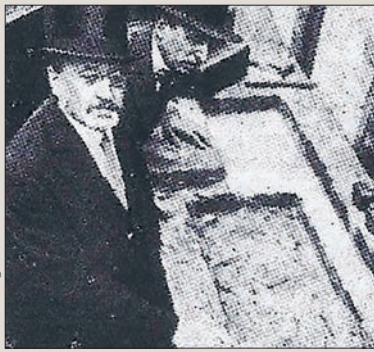
אסתר רחל קמינסקה

1923 הגיליון הראשון של *Nasz Przegląd* (בפולנית: הסקירה שלנו), העיתון היהודי היומי הגדול והמוכר ביותר בשפה הפולנית, יוצא לאור בוורשה. באותה עת קיימים 13 עיתונים ביידיש, 11 עיתונים בעברית ו-7 בפולנית אשר זוכים לדריסת רגל במעגלים יהודיים-פולניים שונים, ומשמשים לעיתים קרובות כגשר בין המתבוללים, הציונים, הבונדיסטים והקהילות הדתיות המסורתיות יותר. *Nasz Przegląd* יוצא לאור עד ספטמבר 1939.

1924 בשל המדיניות הכלכלית המגבילה של ראש הממשלה ושר האוצר ולדיסלב גרֶבֶסְקִי, אלפי אנשי עסקים יהודיים, המאוימים מפשיטת רגל, עולים לפלשתינה - תופעה הידועה כ"עליית גרבסקי" או "העלייה הרביעית".

1925 "אם התיאטרון היידי", רחל אסתר קמינסקה, מתה בוורשה. באותה עת פועלים תיאטראות יידיים רבים בעיר.

1925 יידישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט (ייווא) או המכון היהודי המדעי, גוף המחקר היהודי החילוני הראשון, נוסד בוילנה במטרה ללמוד ולתעד את החיים היהודיים ולקדם את שפת היידיש ותרבותה. עבודתו נמשכת עד היום על ידי מכון ייווא למחקר יהודי בניו יורק.

Emanuel Ringelblum Jewish Historical Institute

פרופ' הרב משה שור בטקס הנחת אבן הפינה של המכון ללימודי יהדות, 1928.

1926 פילסודסקי תופס את השלטון בהפיכה צבאית ומכונן משטר אוטוריטארי-למחצה, על מנת ליישב את המצב הפוליטי והחברתי בפולין. כשהוא מקדם תפיסה של פולין כפדרציה של קבוצות אתניות ודתיות שונות כמשקל נגד לרוסיה הסובייטית, הוא זוכה בכינוי "סבא".

1926 הממשלה הפולנית מביעה את תמיכתה הרשמית בהצהרת בלפור. התמיכה הפולנית בציונות תלך ותגבר לאורך השנים.

1927 החזן משה קוסביצקי, שהועסק בבית הכנסת הגדול די שטאט שול בוויילנה, הופך לחזן הראשי של בית הכנסת הגדול בוורשה ותורם לקאנון הגדל והולך של מוזיקה ליטורגית יהודית שנוצרת במרכז ומזרח אירופה.

1928 המכון ללימודי היהדות בהנהלתו של הרב והפרופסור משה שור, נוסד בוורשה. שפות ההוראה במכון הן פולנית ועברית. ועד המכון כולל את רבי מרקוס בראודה, אחיאש תון ומשה שור, חברים בסיים וציונים פעילים.

בשנת 1930 מוערכת אוכלוסיית היהודים בעולם ב-15,000,000 איש ואישה, כאשר 4,000,000 מהם חיים בארצות הברית, כמעט 3,500,000 בפולין ו-2,700,000 בברית המועצות. למרות גלי הגירה החוצה, האוכלוסייה היהודית בפולין הולכת וגדלה כך שהיא מוערכת בכ-3.5 מיליון איש בשנת 1939. היהודים מהווים כמעט 10% מאוכלוסיית פולין וכן מהווים כמחצית מכלל עורכי הדין ושליש מכלל הרופאים בוורשה ורבע מכלל תלמידי האוניברסיטאות בפולין.

1930 ישיבת חכמי לובלין מוקמת על ידי רבי מאיר שפירא, מייסד הדף היומי, יוזמה ללימוד דף מהעמוד הבבלי ופירושויו מדי יום, אשר נהוגה עד היום בכל העולם. הישיבה הופכת למרכז לימוד אורתודוכסי חשוב עד לפרוץ מלחמת העולם השנייה.

Emanuel Ringelblum Jewish Historical Institute

ישיבת חכמי לובלין.

1931 התנגשויות באוניברסיטאות בוויילנה ובלבוב בין המפלגה הלאומית דמוקרטית (הידועה בכינוי אנדציה) האנטישמית לבין תלמידים יהודים מביאות למותו של סטודנט פולני, על רקע המתיחות הגוברת בנושא קביעת המכסות באוניברסיטאות.

1932 המכבייה העולמית הראשונה מתקיימת בתל אביב. פולין משגרת את המשלחת הגדולה והמצליחה ביותר, המונה 66 חברים. בין שתי מלחמות העולם היו רשומים בוורשה בלבד למעלה מ-100 מועדוני ספורט יהודיים.

1932 האמן היהודי ארתור שיק אשר נולד בלודז' ומתגורר באותה עת בפריס, מפרסם איור של "שטר הזכויות" של יהודי פולין מן המאה השלוש-עשרה, "אמנת קאליש" (ראו איור בעמוד 1). פטרויט פולני מחויב, פעיל פוליטי ואמן פורה, תרומתו לעולם האמנות באירופה ובארצות הברית נמשכת מספר עשורים.

1933 מיצ'סלב קפליצקי (במקור מאוריצי קפלנר) נבחר לראש עיריית קרקוב.

1934 שמעון פרס (במקור פרסקי), שנולד בוויילנה (כיום בתחומי בלרוס) בשנת 1923, מהגר לפלשתינה עם משפחתו. הוא ישרת את מדינת ישראל במגוון תפקידים ממשלתיים, ביניהם כראש ממשלה וכנשיא, ויזכה בפרס נובל לשלום בשנת 1994. פרס נפטר בשנת 2016 ובהלווייתו בירושלים משתתפים למעלה משמונים ראשי מדינות מכל רחבי העולם.

1935 המחזיאון לאמנות יהודית נפתח בלבוב.

Emanuel Ringelblum Jewish Historical Institute

זחנה גינצ'נקה.

1935 המשוררת הפולניה זחנה גינצ'אנקה (במקור גינצבורג), נעשית לחברה בסקמנדר, קבוצה של משוררי אוונגרד שבין מייסדיה היו יוליאן טובים ואנטוני סלומינסקי. טובים וסלומינסקי, יחד עם יאן בז'חווה ובולסלב לשמיאן, כולם יהודים מתבוללים, היו סופרים אהובים בפולין ותרמו תרומה משמעותית לספרות הפולנית.

1935 מותו של יוזף פילסודסקי מסמן שינוי דרמטי בחייהם של יהודי פולין בתקופה שבין המלחמות ואת תחילתה של התעצמות האנטישמיות. טקסי אשכבה לפילסודסקי נערכים ברחבי המדינה, בין היתר בבית הכנסת הגדול בוורשה.

1936 כאשר החרמות האלימים על בתי עסק יהודיים נעשים דבר שבשגרה, מתארגנים יהודים לעיתים בקבוצות למטרות הגנה עצמית. בעיירת השוק הקטנה פְּשֵׁיטְ'יק, חברי קבוצה כזו תוקפים קבוצה אנטישמית מאורגנת והורגים את אחד מחבריה. מתפתח פוגרום שבמהלכו נרצח זוג יהודי שלא היה מעורב באירוע. ח. חברים בקבוצת ההגנה העצמית היהודית ובקבוצה האנטישמית הועמדו למשפט, אך כלפי האחרונים נהגו ביד רכה. חרמות ופוגרומים, אשר הובילו לעיתים לאבידות בנפש, התרחשו גם במקומות אחרים בפולין בשנות השלושים המאוחרות.

סטודנטים ומרצים של המכון ללימודי יהדות, 1936.

1936 הספרייה המרכזית למדעי היהדות והמכון ללימודי יהדות עוברים לבניין חדש, בסמוך לבית הכנסת הגדול ברחוב טלומצקיה בוורשה. בניין זה הוא אחד המבנים היהודיים היחידים ששרדו את מלחמת העולם השנייה ומשמש כיום כמשכנו של המכון היהודי ההיסטורי על שם עמנואל רינגלבלום.

1936 המנהיג הקיצוני אדם דובושניסקי ותומכיו מארגנים את "המצעד על מישלְ'ניצ'ה", במהלכו הם כובשים את העיירה מישלניצה, עוצרים נציגי שלטון מקומיים, בחזים חנויות יהודיות ומנסים להעלות באש את בית הכנסת. דובושניסקי נעצר ונידון לשלוש וחצי שנות מאסר.

1936 ראש הממשלה וראש הכנסייה הקתולית בפולין מאשרים את החרם הכלכלי על בתי עסק וחנויות בבעלות יהודית שמוכרו על ידי הימין הקיצוני, אך מגנים אלימות פיזית נגד יהודים.

1936 נערך הקונגרס הראשון של יהדות פולנית "פרוגרסיבית".

1936 המנהיג הציוני הרוויזיוניסטי ולדימיר (זאב) ז'בוטינסקי קורא לפינויים של 750,000 יהודים לפלשתינה במהלך עשר השנים הבאות. ההצעה נדחת ברובה בידי היהודים, אך ממשלת פולין מחזקת את קשריה עם הרוויזיוניסטים, תוך כדי שהיא שוקלת "פתרונות אחרים לשאלה היהודית", בהם הגירת יהודים למדגסקר.

1937 "גטו ספסלים" (ספסלים נפרדים לסטודנטים יהודים) מונהג במרבית האוניברסיטאות הפולניות. בזמן שצעד זה זוכה להתנגדותם של דמוקרטים וחלקים באקדמיה, הימין ואחרים דורשים נומרוס קלוס (בלטינית: מספר אפס), דהיינו, את סילוקם המוחלט של היהודים.

תעודת זהויו אוניברסיטאית של סטודנט יהודי עם חותם "גטו ספסלים".

1937 "הדיבוק" בכימויו של מיכאל ואשינסקי (אשר נולד בשם משה וקס), סרט באורך מלא המבוסס על המחזה מאת ש. אן-סקי, מוצג לראשונה בוורשה וזוכה לשבחי הביקורת. הסרט יהיה לאחד מלהיטיו הגדולים ביותר של הקולנוע היהודי הפולני.

1938 הסיים מנהיג מחדש חוק האוסר על שחיטה כשרה ומעורר דיון סוער. בשנת 2014 יכשל ניסיון לכוון חוק זה מחדש.

1938 הסיים מעביר חוק השולל מאזרחים פולנים השוהים מחוץ לגבולות המדינה למעלה מחמש שנים ברציפות את אזרחותם. כאשר גרמניה מגרשת 17,000 יהודים פולנים לגבול זְבוֹנְשֵׁין, תימנע מהם בתחילה הכניסה לפולין. בין המגורשים ניתן למצוא את אברהם יהושע השל, יליד ורשה המתגורר בפרנקפורט עד אותה עת. הוא מעביר שם עשרה חודשים בטרם יהגר לארה"ב, ומלמד פילוסופיה ותנ"ך במכון ללימודי יהדות בוורשה.

1938 למרות מחאות רשמיות בפולין, המצב בזבונשין מתדרדר וזעם נפוץ בקהילות יהודיות בפולין. הועד הכללי לעזרת הפליטים מגרמניה (שהוקם על ידי עמנואל רינגלבלום ויצחק גיטרמן) וכן ועד יהודי מקומי מספקים סיוע לפליטים.

עמנואל רינגלבלום.

הרשל גרינשפן.

1938 הרשל גרינשפן, יהודי פולני, מתנקש בדיפלומט גרמני בפריז מתוך חמת זעם על רדיפת יהודי פולין בגרמניה. ההתנקשות מספקת לנאצים עילה לערוך ברייך *Kristallnacht* (בגרמנית: ליל הברדלח) ב-9 בנובמבר.

1938 מפלגת השלטון תומכת באופן רשמי באנטישמיות כחלק מהמצע הפוליטי שלה.

1939 הסכם פולני-גרמני מאפשר את השבת רכושם של יהודי פולין המגורשים. פולין מאפשרת מחדש את כניסתם של למעלה מ-12,000 מגורשים טרם פריצת המלחמה.

1939 תחת צילה המאיים של המלחמה המתקרבת, יהדות פולין תומכת באופן מסיבי, הן פוליטית והן כלכלית, במאמץ הפולני למוכנות למלחמה. יהודים מהווים כ-10% מכוחות הצבא הפולני.

יהודים פולנים מתבוללים תרמו תרומה משמעותית לתרבות הפולנית במאה העשרים. מחנכים כמו יאנוש קורצ'אק, אשר נולד בשם הנריק גולדשמיט, ציירים כמו הנריק ברלוי, משוררים כמו יוליאן טובים, סופרים כמו ברונו שולץ, מוסיקאים כמו ארתור רובינשטיין ועוד רבים אחרים יצרו תוכן וצורה חדשים שהעשירו את התרבות הפולנית. יהודים רבים שנולדו בפולין והיגרו ממנה תרמו תרומה משמעותית לחיים היהודיים כמו גם לספרות, למדע, לאומנויות ולמדעי הרוח ברחבי העולם: הרבנים יוסף דב (בער) הלוי סלובייצ'יק וישראל מאיר לאו, זוכי פרס נובל כמו הסופר יצחק בשביס זינגר, הפיזיקאי יוסף רוטבלט והמדעאי מנחם בגין; אשת העסקים הלנה רובינשטיין, האמן ארתור שיק, המפיקים ההוליוודיים הארי, אלברט, סם וג'ק וורנר (במקור וונסל) והארכיטקט דניאל לייבסקינד, אם למנות רק אחדים מהם.

V. מלחמת העולם השנייה והשואה 1939-1945

למרות שהמדיניות הנאצית האנטישמית והגזענית המוקדמת הגיעו לידיעתם של קהלים רחבים בעולם, ועל אף שהאנטישמיות הייתה במגמת עלייה בפולין ובאירופה כולה, לא היה ניתן לצפות את גודלה העצום של טרגדיית השואה. "הפיתרון הסופי" של גרמניה, התכנית להשמדה מוחלטת של היהודים, יושם בעיקר על אדמת פולין הכבושה, מאחר ששם חיה האוכלוסייה היהודית הגדולה ביותר. אובדן של 90% מיהודי פולין היה קיצה המוחלט כמעט של הציוויליזציה האשכנזית שהתפתחה ושגשגה על אדמות פולין במשך מילניום כמעט.

1939 ב-1 בספטמבר פולשת גרמניה למערב פולין וכובשת אותה. ברית המועצות פולשת ב-17 בספטמבר וכובשת את חציה המזרחי של פולין, בעקבות ההסכם הגרמני-סובייטי הסודי שנחתם בידי ריבנטרופ ומולוטוב. הטרור הגרמני והסובייטי כנגד פולנים וסמלים של פולניות, ובכללם כנגד האינטליגנציה והכמורה הפולנית, מתחיל.

1939 הנאצים מתחילים מיד לסמן את היהודים כמטרות ומחילים חוקים אנטישמיים, הכוללים החרמה של רכוש פרטי, הגבלות על תנועה, הקפאת חשבונות בנק, עבודת כפייה והגבלות בתחום העיסוק. נכפית החובה לענווד סרטי זרוע או טלאים צהובים.

1939 הגטו הראשון מתוך 600 גטאות שיוקמו בפולין הכבושה, מוקם בפּוֹטְוֹקוֹב טְרֵיבּוֹנְלֶקְי.

גטו ורשה, הגטו הגדול בפולין הכבושה, נסגר בחומות ב-16 בנובמבר 1940. בעוד שכמה אלפי יהודים מצליחים להישאר מחוץ לגבולות הגטו ואחרים מצליחים להימלט ממנו בעזרתם של לא-יהודים, רובם הגדול של היהודים נכלא בתוך הגטו. מוסדות יהודיים קהילתיים ודתיים רבים כמו גם ארגוני תרבות יהודיים קמים מחדש בגטו. בתי ספר, בתי חולים, בתי יתומים ותיאטראות נפתחים. היודנראט, גוף מנהלי שמוקם על ידי הגרמנים, מנסה ליישב בין כניעה לרשויות הנאציות לבין הגנה על רווחתה של הקהילה היהודית והאינטרסים שלה. פעילות מחתרתית, כולל הוצאתם לאור של עיתונים, מתחילה כמעט מיד. מאוכלוסיית הגטו שמנתה כ-450,000 איש ואישה, 100,000 ימותו מקור, מרעב וממחלות; 300,000 יימצאו את מותם בתאי הגזים של טרבלינקה.

בניית חומת גטו ורשה, שנת 1940.

1940 עונג שבת, רשת חשאית שקמה בגטו ורשה, נוסדת בידי עמנואל רינגלבלום במטרה לתעד את חייהם ומותם של היהודים תחת הכיבוש הגרמני. על ה"חברים" ברשת, הכוללים היסטוריונים, סופרים, אמנים ומורים, מוטלת המשימה לחקור את הכיבוש על כל היבטיו.

1940 הציוני איגנצי שוורצברט מצטרף למועצה הלאומית הפולנית, פרלמנט הממשלה הפולנית בגולה. פולין היא המדינה היחידה באירופה הכבושה שמקיימת פרלמנט בגולה.

1940 הרשויות הסובייטיות מתחילות בגירוש המוני של אזרחים מן השטחים שכבשו בפולין למזרח, בעיקר לסיביר ולקזחסטן. 30% מהמגורשים הם יהודים. עד 1945 יגבה הכיבוש הסובייטי כמיליון קורבנות מאזרחי פולין.

1940 מכון ייווא מעביר את המטה שלו מווילנה לניו יורק.

1940 הסובייטים רוצחים 21,500 קציני צבא ומשטרה פולנים, בני האינטליגנציה הפולנית וקבוצות אחרות, אותם לקחו בשבי. גופותיהם נקברות בקאטין, ליד סְמוֹלֶנְסְק ובאתרים אחרים במערב ברית המועצות. בערך 8-10% מהקורבנות הם יהודים, ביניהם הרב הצבאי הראשי של הצבא הפולני, ברוך שטיינברג.

ויקטור אלטר.

1940 ויקטור אלטר והנריק ארליך, מנהיגים בולטים בכונד, אשר לשניהם קברים סמליים בבית הקברות בוורשה, נעצרים על ידי הרשויות הסובייטיות ומשוחררים בשנת 1941. הם נעצרים מחדש כ"מרגלים גרמנים" ומוצאים להורג.

1940 ויטולד פילצקי, מפקד מחלקה בחיל הפרשים הפולני שהשתתף במלחמה הפולנית-סובייטית בשנת 1920, מתנדב להישלח לאושוויץ כדי להקים שם מחתרת. פילצקי מוסר את הדיווח הראשון לעולם לגבי השמדתם ההמונית של יהודים באושוויץ. הוא נלחם בשורות הצבא המחתרתי. בשנת 1948 הוא מוצא להורג בידי המשטרה החשאית הקומוניסטית.

1941 ב-22 ביוני פולשת גרמניה הנאצית לברית המועצות. בעודן נעות בכיוון מוסקווה, יחידות האינצנדרופן (בגרמנית: קבוצות משימה מיוחדות) הנאציות, בשיתוף פעולה עם פלוגות אס.אס מקומיות ויחידות משטרה גרמניות ומקומיות, רוצחות כמיליון יהודים בליטא, לטביה, אסטוניה ואוקראינה.

1941 בשידורי רדיו מחתרתיים מזהיר ראש הממשלה הפולנית הגולה את האוכלוסייה הפולנית שלא להשתתף בוועות הגרמניות נגד היהודים.

1941 בעקבות הפלישה לברית המועצות, כובשת גרמניה את השטחים שהיו לפני המלחמה מזרח פולין. בימים הראשונים לאחר הפלישה רוצחים פולנים את שכניהם היהודים בידובנה שבצפון מזרח פולין, במעשה הטבח הגדול מסוג זה בפולין הכבושה.

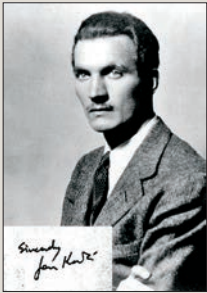
1941 הצבא הפולני הגולה מוקם ברוסיה בפיקודו של הגנרל ולדיסלב אַנְדֶרְס. צבא אנדרס יפונה בסופו של דבר דרך המזרח התיכון להילחם באיטליה (בין היתר בקרב על מונטה קאסינו). צבא אנדרס, אשר בין חייליו היו גם כ-4000 חיילים יהודים, מפנה אלפי אזרחים משטחי רוסיה הסובייטית, בהם יהודים. למרות שדינה של עריקה היה מוות, כ-3000 חיילים יהודים יערכו באישור שבשתיקה מאנדרס ויישארו בפלשתינה. ביניהם גם רב"ט מנחם בגין, בוגר אוניברסיטת ורשה, אשר נולד בברסט (אז במזרח פולין, כיום בבלרוס) שיהיה בשנת 1977 לראש ממשלת ישראל ולחתן פרס נובל לשלום בשנת 1978.

פרטיזנים יהודים, בהם גם פייה שולמן, ביער ליד ורשה 1943.

1941 הרשויות הגרמניות קובעות עונש מוות ליהודים שיעזבו גטאות ללא אישור. אלפי יהודים מוצאים להורג כתוצאה מכך. שלא כמו בארצות אחרות שנכבשו על ידי הגרמנים, הרשויות הגרמניות קובעות עונש מוות גם לפולנים שיגישו כל עזרה שהיא ליהודים. מאות פולנים שיסייעו ליהודים להימלט או להסתתר, נרצחים כלאחר יד יחד עם בני משפחותיהם ושכניהם.

1941 קולמהוף (קלמן על נהר הנר), מחנה המוות הגרמני הראשון, מוקם לפני שנערכת ועידת ואנוה בינואר 1942, אז אושר הפתרון הסופי. יהודי קולו הם קורבנותיו הראשונים. כל מחנות המוות הגרמניים (טרבלינקה, מיידנק, סוביבור, בלז'ץ, אושוויץ-בירקנאו וחלמנו) הוקמו בפולין הכבושה.

יאן קרסקי.

1942 ארגון הפרטיזנים המאוחד מוקם בגטו וילנה על ידי אבא קובנר ויצחק ויטנברג. ארגוני התנגדות חמושה דומים קמים בוורשה, קרקוב, ביאליסטוק ומקומות נוספים.

1942 משלוח האסירים היהודים הראשון מגיע לאושוויץ, מחנה שהוקם במקור בשנת 1940 כמחנה ריכוז לאינטליגנציה, הכמורה וחברי המחתרת הפולנית. אושוויץ-בירקנאו יתבע 1.1 מיליון קורבנות מאירופה הכבושה בידי הנאצים, 90% מהם יהיו יהודים.

1942 שליח הממשלה הפולנית יאן קארסקי מבקר בחשאי בגטוורשה ובאיזביצה, כמו גם במקומות אחרים. הוא מוסר את הדו"ח המהימן הראשון על רצח היהודים ההמוני לממשלה הפולנית בגולה ולממשלות בריטניה וארה"ב ובכלל זה גם לראש ממשלת בריטניה וינסטון צ'רצ'יל ולנשיא ארצות הברית של אמריקה, פרנקלין ד. רוזוולט. אף על פי כן הם לא נוקטים בכל פעולה בנדון.

יאנוש קורצ'אק וסטפה וילצינסקה.

1942 המועצה הלאומית הפולנית בלונדון קוראת לבעלות הברית למנוע את מה שהיא מכנה "הניסיון הגרמני לרצוח את כל היהודים באירופה".

1942 החל מה-22 ביולי, במהלך חודשי הקיץ, מתבצע גירוש המוני של יהודים מגטו ורשה למחנה ההשמדה טרבלינקה. יושב ראש היודנראט אדם צ'רניאקוב מתאבד. עד לסיום פעילותו, יתבע מחנה ההשמדה טרבלינקה 850,000 קורבנות יהודיים. בין המגורשים לטרבלינקה היו גם יאנוש קורצ'אק וסטפה וילצינסקה, אשר סירבו לנטוש את ילדי בית היתומים שלהם.

אירנה סנדלר.

1942 ז'וגוטה, המועצה המחתרתית הפולנית לעזרת היהודים, מוקמת על ידי הממשלה הפולנית הגולה. זהו הארגון היחידי בחסותה של ממשלה מחתרתית באירופה הכבושה בידי הגרמנים שנוצר אך ורק במטרה לעזור ליהודים. יוזמת הארגון, הסופרת הקתולית זופיה קוסאק-שצ'וץ'קה, מפרסמת מנשר בעיתונות הקתולית המחתרתית שמוקיע את חוסר נקיטת הפעולה הפולנית אל מול השואה. כמה אלפי יהודים, בהם 2,500 ילדים אותם מצילים אירנה סנדלר ועמיתיה, בהם מגדה גרוז'קה-גושקובסקה, ניצלו בזכות ז'וגוטה.

1942 פולין פונה במסר רשמי לממשלת ארצות הברית: "ההשמדה ההמונית של יהודים בפולין הכבושה בידי גרמניה" על מנת לזרז פעילות צבאית ולהגביר את הסיוע הבינלאומי ליהודים הנותרים.

1943 מרד גטו ורשה, אשר פורץ בערב פסח, מהווה את פעולת ההתנגדות החמושה הגדולה ביותר באירופה הכבושה על ידי הגרמנים באותה עת ומעורר התקוממויות קטנות בגטאות בביאליסטוק, צ'נסטוחובה, בנדזין וקרקוב. ארגונים ופליגים שונים הפועלים בגטו ורשה - הארגון היהודי הלוחם (אי"ל) והארגון הצבאי היהודי (אצ"י) נוטלים חלק בלחימה הניטשת במשך מספר שבועות. למרות שלחימה ספורדית ממשיכה עד לחודש יוני, רבים ממנהיגי המרד מוצאים את מותם בבונקר הפיקוד הנצור של אי"ל, ברחוב מילא 18.

ההתנגדות בגטאות לבשה צורות שונות: תרבותית, אינטלקטואלית, פיזית ורוחנית. רבי קלונימוס קלמיש שפירא, האדמו"ר מפּיאָסָצ'נה, ליקט עותקים של דרשותיו השבועיות בהן ניסה לענות על השאלות הקשות הנוגעות לאמונה ואדיקות דתית לנוכח הסבל ההולך ומתעצם בגטו. לפני שנשלח אל מחנה-משנה של מיידנק, טרוניקי, קבר הרב שפירא את אוסף דרשותיו. אחרי המלחמה מצא פועל בניין את אוסף הדרשות ומאוחר יותר, בשנת 1960, הן יצאו לאור בישראל בספר תחת הכותרת אש קודש.

שמואל זיגלבוים.

1943 שמואל זיגלבוים, נציג הבונד במועצה הפולנית הלאומית של הממשלה הפולנית הגולה בלונדון, מתאבד במחאה על אדישות העולם לרצח ההמוני של היהודים.

1943 כדי להכריז על כך שהקהילה היהודית הגדולה באירופה הושמדה ועל כך שוורשה נעשתה "Judenrein" (בגרמנית: נקייה מיהודים), הגרמנים מפוצצים את בית הכנסת הגדול ב-16 במאי 1943.

1943 כשמהלכי המלחמה מתהפכים, מוקם ברוסיה צבא פולני בתמיכה קומוניסטית תחת פיקודו של גנרל זיגמונט בּוּלְיֵנְג. רוב המפקדים הינם קצינים סובייטים ובין החיילים ישנם יהודים פולנים רבים.

1943 פרטיזנים סובייטים ופרטיזנים יהודים ביניהם, הורגים למעלה מ-100 פולנים בכפרים נְלִיבּוֹקִי (כיום בבלרוס) וקונויצ'י (כיום בליטא). תושבי כפרים אלה נחשדו כי שיתפו פעולה עם הגרמנים.

1943 כ-61,000 פולנים ובהם יהודים-פולנים, נרצחים בידי לאומנים אוקראינים בוּוהֶלִין (כיום באוקראינה) ובמזרח גליציה החל מפברואר 1943 ועד לאביב 1944. טבח ווהלין ימשיך לעורר דיון גם עשרות שנים לאחר מכן.

1943 ב-2 באוגוסט מארגנים אסירים בטרבלניקה מרד ותוקפים את השומרים הגרמנים והאוקראינים. אחד מ-300 האסירים המצליחים להימלט מהמחנה הוא שמואל וילנברג.

1944 החל מחודש יולי, כוחות קומוניסטיים תופסים את השליטה במזרח פולין, ובכללם בלובלין ובמחנה המוות מיידנק, באמצעות הצבא האדום והצבא הפולני שבפיקודו של גנרל ברלינג. ממשלה פולנית שלא נבחרה, הנתונה בשליטה קומוניסטית, מוקמת על ידי הסובייטים. היא חותמת על הסכם גבולות המוסר לרוסיה כמעט את כל השטחים הפולניים שנכבשו קודם לכן בהתאם להסכם ריבנטרופ-מולוטוב. כתוצאה מכך, כ-1.5 מיליון אזרחים פולנים, יעברו יישוב מחדש בפולין, שגבולותיה יוסטו מערבה.

1944 בזמן שכוחות סובייטים מניסים את הכוחות הגרמניים ממזרח פולין, הממשלה הנתונה בשליטה קומוניסטית מקימה את הוועד המרכזי של יהודי פולין (CKŻP) על מנת שייצג את היהודים. כמעט 300,000 יהודים ירשמו בסופו של דבר ב-CKŻP, אשר מארגן תוכניות סיוע שמספקות מזון, דיו, חינוך, עזרה רפואית, תעסוקה ושירותים מקצועיים, כמו גם פעילויות תרבות. "הוועד לעזרת הפולנים" אשר בסופו של דבר יעזור לעשרות מבין הפולנים שהצילו יהודים במהלך המלחמה, נוסד גם הוא.

1944 מאות יהודים, ביניהם כאלה שלחמו במרד גטו ורשה ובכללם מארק אדלמן ויצחק "אנטק" צוקרמן, נוטלים חלק במרד ורשה, יחד עם פולנים אחרים, לוחמים ואזרחים. ביומו החמישי של המרד, לוחמי המחותרת הפולנית אָרְכֶיָה קְרִיבְּה ("צבא המולדת") משחררים 348 אסירים יהודים שהוחזקו במחנה הריכוז ברחוב נְנֶשָה, שזכה לכינוי "נְנֶשָהֶקָה", שהיה ממוקם בין חורבות הגטו. רבים מהאסירים המשוחררים מצטרפים ללחימה. הקרב בן 63 הימים, אשר התחיל ב-1 באוגוסט, גובה את חייהם של כ-150 אלף אזרחים ו-16 אלף לוחמים. הכוחות הסובייטיים עוצרים את המתקפה שלהם בגדה המזרחית של הוויסלה ומחכים עד לסיום דיכוי של המרד. למרות התמיכה היהודית במרד, כ-50 יהודים שהסתתרו קודם לכן בוורשה, בזמן הכיבוש הגרמני, נרצחים בידי יחידות ימין של הכוחות הפולניים. לאחר שהמרד נכשל, מגרשים הגרמנים את האוכלוסייה הנתותרת בעיר ומחריבים את רוב העיר עד היסוד.

1944 טרנספורט היהודים האחרון מגטו לודז', הגטו שפעל למשך פרק הזמן הארוך ביותר בכל שטחי אירופה הכבושה, נשלח לאושוויץ ב-29 באוגוסט.

מארק אדלמן.

1944 הבונד נעשית למפלגה הראשונה מתוך אחת-עשרה מפלגות יהודיות שקמות מחדש (שלוש מהן, ובכללן זה אגודת ישראל, עושות זאת באופן בלתי חוקי). כל הארגונים היהודיים תומכים בממשלה הקומוניסטית, בה הם רואים את ההגנה היחידה שלהם לנוכח האנטישמיות האלימה, אך רוב האוכלוסייה מתנגדת לממשלה זו בתוקף ותופסת אותה כבלתי לגיטימית. קומוניסטים יהודים נעשים למרכיב מרכזי במנגנון המדינה החדשה ובכללן זה גם במשטרה החשאית מעוררת האימה. כאשר חשודים בהתנגדות למשטר החדש נכלאים ומגורשים, פורצים עימותים הגובלים במלחמת אזרחים.

1944 הוועדה היהודית ההיסטורית המרכזית קמה בלובלין. זהו הגוף הראשון בעולם שאוסף חומר תיעודי על השואה, עדויות ניצולים וראיות לפשעי מלחמה.

1945 הצבא האדום, שחנה על הגדה המזרחית של הוויסלה מאז ספטמבר 1944, כובש את יתר ורשה ב-17 בינואר 1945. קרוב ל-85% מהעיר שרוי בהריסות. רק כמה מאות גברים ונשים המתחבאים בין הריסות העיר מאז תום המרד, בהם

שחרור אושוויץ-בירקנאו, ינואר 1945.

גם יהודים רבים ובכללם הפסנתרן המפורסם ולדיסלב שפילמן, מקדמים בברכה את הכוחות הסובייטים והכוחות הפולניים הקומוניסטיים בכניסתם לגדה השמאלית של ורשה.

1945 אושוויץ-בירקנאו משוחרר על ידי הצבא האדום ב-27 בינואר. בשנת 2005, האו"ם יכריז על תאריך זה כיום הזיכרון הבינלאומי לשואה.

1945 המלחמה באירופה מסתיימת ב-8 במאי.

כמעט שישה מיליון אזרחים פולנים נספו במלחמת העולם השנייה. מהם שלושה מיליון יהודים פולנים, המהווים 90% מאוכלוסיית יהודי פולין לפני המלחמה, נרצחו על ידי הגרמנים במחנות השמדה, גטאות ואתרי הוצאה להורג. בעוד שחלק מהיהודים שניסו לשרוד תחת הכיבוש הגרמני זכו לעזרתם של הפולנים, היו גם פולנים שסחטו באיומים יהודים שהסתתרו או הסגירו אותם לידי הגרמנים. רוב הפולנים היו אדישים לסבלם של היהודים מאחר שהם עצמם ניסו לשרוד את הכיבוש. ראוי לציין שבפולין, שלא כמו במדינות רבות אחרות, לא היה שיתוף פעולה מאורגן עם הגרמנים וכי פולין הייתה המדינה היחידה באירופה תחת הכיבוש הגרמני שבה העונש על עזרה ליהודים היה גור דין מוות. בשנת 1953 נוסד יד ושם, רשות הזיכרון לשואה ולגבורה. החל משנת 1963 אחת מפעולותיה היא הענקת התואר "חסיד אומות עולם" למי שהגיש עזרה ליהודים במהלך מלחמת העולם השנייה. פולנים מהווים את הקבוצה הלאומית הגדולה ביותר בקרב אלו שזכו להכרה ממוסד זה.

פולין העכשווית.

VI. פולין הקומוניסטית שלאחר המלחמה 1945-1968

המלחמה מסתיימת בשלבים כשהצבא הסובייטי מתקדם מהמזרח בשנת 1944, ואילו אושוויץ וורשה לא ישוחררו עד ינואר 1945, ובכך נחתם גורלם של 400,000 יהודי הונגריה. יוזמות לבנייה מחדש של פולין קמות באופן מיידי. מפת פולין, יחד עם מרבית מזרח ומרכז אירופה, משורטטת שוב מחדש, על בסיס הסכם רוזוולט-צ'רצ'יל-סטלין ביאלטה בפברואר 1945. ברית המועצות, אשר תשלוט באזור עד 1989, מספחת את חציה המזרחי של פולין ומשלבת בתחומה של ברית המועצות את מרבית המיעוטים הליטאים, הבלרוסים והאוקראינים. פולין מקבלת "פיצויים" טריטוריאליים מגרמניה במערב ובצפון. לאחר השמדת מרבית יהודי פולין וגירושם של גרמנים ויתר הליטאים, הבלרוסים והאוקראינים, אוכלוסיית פולין הופכת להומוגנית כמעט לחלוטין.

ממשלה בהנהגה קומוניסטית נכפית על המדינה בניגוד לרצון העם. למעלה ממיליון וחצי פולנים ממזרח פולין לשעבר, אשר כעת היא חלק מברית המועצות, נאלצים לעבור יישוב מחדש בגבולותיה החדשים של פולין. רבים מאלו שהמלחמה הותירה ללא קורת גג, בייחוד תושבי ורשה, צריכים גם הם למצוא בתים חדשים. שרידי הקהילה היהודית, המורכבים בעיקר מאלה ששרדו את שנות המלחמה בברית המועצות, מתחילים לשקם את החיים הקהילתיים היהודיים. יהודים מסוימים תפסו משרות בכירות במשטר הקומוניסטי. חלק מהיהודים בוחרים להצטרף לקהילות יהודיות ברחבי המדינה, אחרים בוחרים בהתבוללות ומרביתם בוחרים להגר. אלפים אחרים, אשר הוסתרו במלחמה כילדים ללא שמץ של מושג לגבי שורשיהם היהודיים, בונים את חייהם בפולין שלאחר המלחמה.

1945 הקהילות היהודיות הדתיות זוכות בהכרתה של הממשלה אך זכותן לתבוע רכוש קהילתי מלפני המלחמה נשללת מאחר שהן לא נחשבות ליורשות של הקהילות היהודיות של טרום המלחמה.

1945 המדיניות הכללית של הממשלה הקומוניסטית הייתה הלאמת כל הרכוש הפרטי והציבורי. השבתו של רכוש יהודי מלפני המלחמה, למרות חקיקה בנושא בשנת 1997, נותרה סוגיה אשר מטופלת על ידי הקהילות היהודיות בפולין, הקרן לשימור המורשת היהודית בפולין והארגון היהודי העולמי להשבת רכוש.

1945 כ-200,000 יהודים פולנים מתחילים לחזור מברית המועצות ומתקבלים בעוונות הולכת וגוברת. רובם מתיישבים מחדש בשטחים הגרמניים לשעבר, במה שכעת הוא מערב פולין. העיירה דן'רז'וֹנְיֹוב תהפוך לזמן קצר למרכז החיים היהודיים בפולין. באותו זמן האוכלוסייה הגרמנית מגורשת לאזורים בתחום גבולותיה החדשים של גרמניה.

1945 ועידת התפוצה היהודית האמריקאית המשותפת (הג'וינט) מורשית לחדש את פעילותה בפולין. הג'וינט יהיה המממן העיקרי של שיקום החיים היהודיים בפולין שלאחר המלחמה, אך הוא יאולץ להפסיק באופן זמני את עבודתו בשנת 1949. מאוחר יותר ישוב הג'וינט ויתמוך בחיים הקהילתיים היהודיים בפולין.

1945 בית הכנסת נו'ייק בוורשה, אשר שימש את הגרמנים כאורווה וכמחסן, נפתח מחדש על אף הנזק שנגרם למבנה שלו. זהו אחד משני בתי הכנסת ששרדו את המלחמה בוורשה.

1945 פוגרום ראשון לאחר המלחמה בקרקוב; פוגרומים נוספים יתרחשו בעקבותיו. באקלים של הפקרות חוקית שהולכת וגדלה וקונפליקט אשר הולך ומחריף, נכון לאפריל 1946 מספר הנפגעים בנפש בקרב היהודים מוערך בכ-800.

1945 בתי ספר יהודיים מוקמים בערים הגדולות בהן יהודים התיישבו או יושבו מחדש אחרי המלחמה. בשנת 1950 נסגר בית הספר היהודי בוורשה ובתי הספר היהודיים הנותרים בערים האחרות מולאמים. העברית וההיסטוריה היהודית מוצאות מתוכנית הלימודים ובעוד שיידיש נותרת לרוב חלק ממנה; לימודי הפולנית מוגברים כשהמדיניות הסטליניסטית מתחזקת. בית הספר י.ל פרץ בלודז' ובית הספר שלום עליכם בוורוצלב ייסגרו בסופו של דבר בסוף שנות השישים, לאחר הגירתם הכפויה של יהודים בשנת 1968.

Emanuel Ringelblum Jewish Historical Institute

בית ספר יהודי בוורוצלב.

Emanuel Ringelblum Jewish Historical Institute

משלחת הג'וינט צועדת במסע הלוויה של קורבנות הפוגרום בקיילצה, 1946.

בניית האנדרטה לזכר השואה בשנת 1946 בין חורבות ורשה.

הצלת ארכיון רינגלבלום מן ההריסות של גטו ורשה.

המכון ההיסטורי היהודי ובית הכנסת הגדול.

1946 אנדרטת השואה הראשונה בעולם מוצבת בוורשה באתר הגטו לשעבר, מעוצבת כמכסה ביוב שעליו חרוט תבליט של עלי זית והאות העברית ב', המסמלת את המילה בראשית, המילה הפותחת את הספר הראשון בתורה. האנדרטה מוקדשת על ידי חברי הקהילה היהודית בפולין ב-19 באפריל, יום השנה השלישי לפרוץ מרד גטו ורשה.

1946 החלק הראשון של **ארכיון רינגלבלום**, שהוסתר בקיץ 1942, מחולץ מחורבות רחוב נובוליפקי בוורשה. המטמון החבוי כולל יומנים, מסמכים, עלונים, עיתונים, כרזות וציורים שנאספו על ידי חברי הרשת החשאית "עוגג שבת".

1946 פוגרום קְיִילְצָה, אשר פורץ על רקע שמועה של עלילת דם, גובה לכל הפחות 42 קורבנות. זהו הפוגרום הגדול ביותר אחי מלחמת העולם השנייה. ניסיונות לעורר פוגרומים דומים מתרחשים גם בערים אחרות. הפוגרומים זוכים לגינוי מצד האינטליגנציה הליברלית, אך הכנסייה לרוב שומרת על שתיקה בנושא או מביעה רק גינויים כלליים כלפי "כל אלימות שהיא". בשיחה עם עיתונאי אמריקאי אומר הפרימוס של פולין שהפוגרום, מצער ככל שיהיה, נובע מכוחם של היהודים בשלטון שמרבית הפולנים תופש כלא לגיטימי. עם זאת, במשפטי הראווה שבאו בעקבותיו, כמה מהמשתתפים בפוגרום נידונים למוות. הפוגרום בקיילצה נחשד בקרב הפולנים כפרובוקציה שמטרתה להסית את תשומת הלב מהשתלטות הקומוניסטים על עמדות הכוח במדינה, אך חשד זה לא הוכח. הממשלה מאפשרת הגירה יהודית המונית וכן את יצירתו של כוח יהודי חמוש למטרות הגנה עצמית. יותר מ-100,000 יהודים יעזבו את פולין עד סוף השנה.

1947 לפי החלטת הפרלמנט הפולני נוסד המוזיאון הלאומי באושוויץ-בירקנאו באתר שבו פעלו המחנות. הוא מוקדש להנצחת "מות הקדושים של הפולנים ובני אומות אחרות", וממעט בעקביות להציג את הסבל היהודי באושוויץ, כפי שהיה נהוג בכל רחבי הגוש המזרחי. רק לאחר נפילת הקומוניזם בשנת 1989 יבואו הדברים לידי תיקון.

1947 המכון היהודי ההיסטורי, יורשה של הועדה המרכזית להיסטוריה יהודית, נוסד בוורשה ומוצא את משכנו במבנה ששימש את הספרייה הראשית למדעי היהדות של בית הכנסת הגדול. המכון, אשר מחזיק בארכיון רינגלבלום, הוא המאגר הגדול בעולם של מורשת יהודית-פולנית, עם אוספי עדויות מתקופת המלחמה וכן עדויות שנמסרו על ידי ניצולים, אוסף גדול של יצירות אמנות ויודאיקה, עיתונות מלפני המלחמה, ספרים ומסמכים.

1947 מחנה אימונים של ההגנה, אשר קם בשלזיה בחסות הצבא הפולני, מספק הכשרה צבאית ל-2,500 מתנדבים שמהגרים לאחר מכן לפלשתינה כדי להילחם למען עצמאותה של מדינת ישראל.

1947 פולין תומכת באופן פעיל בהחלטת האו"ם בנוגע לתוכנית החלוקה בפלשתינה.

1948 האנדרטה לזכר מרד גטו ורשה שעיצב היהודי הפולני נתן רפפורט, נחשפת לראשונה ביום השנה החמישי למרד גטו ורשה. עותק שלה יוצב ביד ושם.

אנדרטת מרד גטו ורשה בוורשה.

1948 הכרזת העצמאות של מדינת ישראל נערכת ב-14 במאי. עשרות אלפי ניצולי שואה מתחילים לעזוב את פולין למדינה שזוה עתה הוקמה. אחרים עוזבים לארצות הברית, קנדה, אוסטרליה, למדינות מרכז ודרום אמריקה ולמדינות מערב אירופה. האוכלוסייה היהודית הנותרת בפולין מוערכת בכ-100,000 איש.

1949 כשמדיניות המשטר הסטליניסטי הולכת ומחמירה, הבונד ומפלגות יהודיות אחרות מפורקות. ההגירה לישראל נחסמת. ארגונים ומוסדות יהודים עצמאיים נסגרים.

1950 הממשלה מקימה את הועד החברתי-תרבותי של יהודי פולין (TSKŻ) במטרה להחליף את הארגונים היהודיים אשר כבר פורקו באופן רשמי. איחוד הקהילות הדתיות הוא הארגון היהודי האחר היחיד שזוכה בהכרה. מכיוון שרק פעילויות יהודיות תרבותיות,

חברתיות וחינוכיות מועטות מורשות להמשיך ולהתקיים, TSKZ והאיחוד תומכים בחיים הקהילתיים היהודיים בפולין במשך התקופה הקומוניסטית.

1950 נמצא מטמון שני של ארכיוני רינגלבלום, שהוסתר בפברואר 1943. החלק השלישי של הארכיונים המוסתרים טרם נמצא. המטמונות, אשר נמנים על רשימת "זיכרון עולם" של אונסק"ו מאז 1999, נמצאים במכון להיסטוריה יהודית בוורשה.

1951 ההוצאה לאור *בוך יידיש* (ביידיש: ספר יידי) מתחילה להוציא לאור מהדורות חדשות מהקלאסיקה היידית, המיועדות לתפוצה המונית.

1952 חוקה קומוניסטית חדשה מאומצת. שמה של המדינה נקבע מחדש כרפובליקה העממית של פולין (PRL).

1953 יוחף שביאטלו, בכיר במשרד לביטחון הציבור המפקח על עינוי אסירים, נמלט למערב. בסדרת ראיונות ששודרו אל פולין על ידי „רדיו אירופה החופשית” ו"קול אמריקה", הוא תיאר בפירוט את השימוש בעינויים וכן פשעים אחרים שבוצעו בידי הקומוניסטים. גילויים אלו גורמים לזעזוע במפלגה הקומוניסטית הפולנית.

1955 תיאטרון המדינה היהודי בניהולה של אידה קמינסקה (בתה של רחל אסתר קמינסקה), אשר הוקם מיד לאחר המלחמה בוורוצלב (ברסלאו, בשמה לפני המלחמה), עובר לוורשה. עד היום מוצגות בו הצגות ביידיש כאשר העניין בתרבות היהודית פולנית ובתרבות היידיש ממשיך לגדול.

1956 תהליך הדה-סטליניזציה מביא הן להתגברות האנטישמיות והן לחזרתם של יהודים נוספים מברית המועצות. הג'וינט מורשה שוב לפעול בפולין והעלייה לישראל מותרת שוב ותזכה בישראל לכינוי "עליית גומולקה". בשנת 1960 חיים בפולין 45,000 יהודים לערך.

1958 סניף של מוזיאון העיר קרקוב נפתח ב"בית הכנסת העתיק" בעיר.

1961 בית הכנסת העגול בפראגה, בית הכנסת הנוסף היחיד בוורשה ששרד את המלחמה מלבד בית הכנסת נו'יק, נהרס בשל עוינות הרשויות ובשל היעדרו של מימון יהודי קהילתי.

1961 הקרנת בכורה לסרט "שמשון" של הבמאי הנודע אנדז'יי ויידה, אשר מתאר את חווית השואה. ויידה שייך לקבוצה בלתי רשמית של במאים ותסריטאים אשר היו פעילים בין השנים 1955 ו-1963 בקירוב. בין הנושאים החשובים ביותר שכל אחד מחברי הקבוצה התמודד איתם בעבודותיו היו מלחמת העולם השנייה והשואה. אמנים ממוצא יהודי כמו רומן פולנסקי, יאנוש מורגנשטרן ויוזף הן היו בין חבריה הבולטים של הקבוצה.

1962 נפתח מועדון הנוער של הועד החברתי-תרבותי של יהודי פולין, „בבל”.

1964 וועידת הוותיקן השנייה של הכנסייה הקתולית מפרסמת הצהרה פורצת דרך בנוגע ליחסה ליהדות ובכך פותחת אפשרויות לדיאלוג בין שתי הדתות.

1967 בעקבות מלחמת ששת הימים, פולין, המצייתת לתכתיב הסובייטי בנדון, מנתקת את יחסיה הדיפלומטיים עם ישראל. פולנים רבים, בכללם כאלה שאינם יהודים, שמחים בניצחונה של ישראל.

הפגנות סטודנטים באוניברסיטת ורשה במרץ 1968.

1968 שביתות והפגנות סטודנטים בדרישה לסוציאליזם דמוקרטי פורצות באוניברסיטאות רבות בפולין. זיהויים של רבים מהפעילים כיהודים מעורר את השלטון הקומוניסטי לפתוח במה שיזכה לכינוי הקמפיין האנטי-ציוני בפולין. על כ-15,000 יהודים פולנים מופעל לחץ אשר מאלץ אותם להגר ואזרחותם הפולנית נשללת מהם. בתי ספר יהודיים ברחבי המדינה נסגרים. מהארגונים היהודיים הנותרים נמנעת כמעט כל אפשרות לתפקד. המכון היהודי ההיסטורי ותיאטרון המדינה היידי הם המוסדות היהודים היחידים שימשיכו לתפקד.

VII. חיים יהודיים ברפובליקה הפולנית העממית (PRL) 1968-1989

גירוש יהודי פולין בשנת 1968 מהווה את אחת הסוגיות השנויות במחלוקת ביותר בהיסטוריה היהודית-פולנית בת זמננו. בעוד שחלק מהיהודים שנשארו בפולין מעמיקים את ירידתם למחתרת, מתחילים אחרים לחקור בהיבא את שורשיהם היהודיים. במהלך תקופה זו יוצרים מספר יהודים את האוניברסיטה היהודית המעופפת, על פי המסורת הפולנית של לימודים בסתר בתקופות של דיכוי פוליטי. מקבוצה זו יצאו מייסדי תחיית החיים היהודיים לאחר נפילת הקומוניזם בשנת 1989.

ילי ברנדט כורע ברך באנדרטת מרד גטו ורשה.

1970 **ילי ברנדט**, קנצלר גרמניה המערבית, כורע ברך לפני האנדרטה למרד גטו ורשה במחווה סמלית של הבעת חרטה.

1971 150 אמנים, סופרים ופעילים יהודים נפגשים בבית הקיט של TSKŻ הממוקם בשרודבורוב מחוץ לוורשה, כדי לחגוג את יום השנה ה-25 להיווסדו של פּאָלקס-שטימע (ביידיש: קול העם), העיתון היידי היוצא לאור בוורשה.

1973 הרב האחרון בפולין, זאב ואבה מורנו מלודז', נאלץ להגר בלחץ השלטונות.

1975 פולין, כמו רוב הבלוק המזרחי, מצביעה בעד החלטת באו"ם, „ציונות היא גזענות“.

האפיפיור יוחנן פאולוס השני בביקור בפולין.

1976 חנה קראל, ששרדה את השואה במסתור כילדה, מפרסמת את הספר "להקדים את אלוהים" - ראיון בלעדי עם מארק אדלמן - אשר יהפוך לקריאת חובה בבתי ספר תיכוניים בפולין.

1977 שיפוצים מתחילים בבית הכנסת נוז'יק. תפילות וטקסים דתיים מתקיימים בבניין הקהילה הסמוך.

1978 קרדינל קרקוב קרול וויטילה נבחר לאפיפיור. כיוחנן פאולוס השני הוא יהיה לחוד החנית בפריצת הדרך ביחסי קתולים-יהודים כשיכנה את האנטישמיות "חטא" באופן בהיר ועקבי ויבקש להדק את הקשר עם היהודים כ"אחיהם הבוגרים באמונה" של הנוצרים.

1978 הסופר היידי יליד פולין **יצחק בשביס-זינגר** זוכה בפרס נובל לספרות ובעקבות כך רבות מיצירותיו רואות אור בפולין בתרגום לפולנית.

1978 הביתן היהודי נפתח במוזיאון המדינה באושוויץ.

1979 האפיפיור יוחנן פאולוס השני עורך את ביקורו הרשמי הראשון כאפיפיור בפולין. ביקורו מסעיר ומחזק את האומה בהתנגדותה למפלגה הקומוניסטית השלטת, ויוביל בסופו של דבר להקמתה של תנועת סולידריות.

1979 כשההתנגדות הציבורית לקומוניזם גוברת ונוצרת האופוזיציה הדמוקרטית, האוניברסיטה המעופפת היהודית הבלתי-רשמית קמה בוורשה. בין מייסדיה קונסטנטי גֶבְרֵט וסטניסלב קְרִיבְסְקִי, שיהפכו למנהיגים אינטלקטואלים של תחיית החיים היהודיים בפולין.

1980 תנועת סולידריות נוסדת לאחר שביתה במספנות גדנסק הנוחלת ניצחון בהשגת מטרותיה, בהנהגתו של **לך ולנסה**. הסיפור יסופר במרכז באירופאי של סולידריות, שמבנהו הרשמי יפתח בשנת 2014.

1981 **סולידריות (Solidarność)**, איגוד מקצועי חזק בן 10,000,000 חברים הנאבק למען זכויות אדם והגדרה עצמית פוליטית, מגנה את האנטישמיות אם כי כמה ביטויים

יצחק בשביס זינגר.

לך ולנסה.

של אנטישמיות מהדהדים בין שורותיה. בחזית הקדמית של התנועה יעמדו יהודים מתבוללים רבים. אחרי 1989, חברים בסולידריות ובארגונים מחתרתיים אחרים יובילו את תחייתם של מוסדות יהודיים קהילתיים.

1981 "ועידת האזרחים למונומנטים תרבותיים יהודיים" נוסדת. היא מתמקדת בעיקר בשימורם של בתי קברות. זהו הארגון הראשון המוקדש לשימור המורשת היהודית שזוכה למעמד חוקי מאז 1950.

העמוד הראשון של העיתון היומי של המפלגה הקומוניסטית מכריז על משטר צבאי.

1981 ב-13 בדצמבר הצבא הפולני מבצע הפיכה ומכריז על משטר צבאי. כ-5000 פעילי סולידריות נכלאים ללא משפט ובסופו של דבר האיגוד המקצועי מוצא מחוץ לחוק. אף על פי שקרוב למאה איש ייהרגו בשנים שלאחר ההפיכה, התגובות הבלתי-אלימות להשתלטות הצבאית יובילו בסופו של דבר לפילת הקומוניזם.

1981 ב-14 בדצמבר מאשרת ממשלת פולין לג'וינט לשוב ולפעול בפולין.

1983 בעת שפולין נותרת מבודדת בזירה הבינלאומית בעקבות ההפיכה הצבאית, הרשויות הקומוניסטיות מזמינות יהודים מרחבי העולם ומספר ישראלים ביניהם, להשתתף באירועים לציון 40 שנה למרד גטו ורשה. סגן מפקד המרד לשעבר ופעיל סולידריות מארק אדלמן קורא למבקרים להחרים את הטקסים הרשמיים, אך קריאתו נופלת על אזניים ערלות. טקסים בלתי רשמיים שמארגנת האוניברסיטה המעופפת היהודית משובשים על ידי המשטרה. יום השנה זוכה לכיסוי בתקשורת הרשמית והמחתרתית כאחד ומעורר גל גדול של הוצאה לאור של ספרים בנושאים יהודיים, שימשיך ללא הפוגה.

1983 בית הכנסת נח'יק נפתח מחדש לאחר שש שנות שיפוצים. בית הכנסת היחיד בעיר משמש קהילה קטנה המורכבת ברובה מיהודים זקנים, אך לאחר נפילת הקומוניזם הוא יהיה למרכז החיים היהודיים ויותר סמל איקוני להמשכיות יהודית בבירת המדינה.

1983 זיגמונד ניסנבאום, ניצול שואה יליד ורשה, מקים את קרן משפחת ניסנבאום, אשר תממן את שיפוצם ושימורם של מספר בתי קברות ואתרי מורשת יהודיים בפולין.

1984 מגעים בלתי רשמיים בין ממשלות ישראל ופולין מתקיימים לראשונה מאז 1967.

1984 מגזר כרמליתי קם בקרבת אתר מחנה הריכוז אושוויץ I ונתקל בהתנגדות מצד גורמים יהודיים מרחבי העולם.

1984 הכנס הראשון על ההיסטוריה של יהודי פולין מתקיים באוקספורד, אנגליה. מספר היסטוריונים פולנים נוטלים בו חלק. הכנס משיק את המכון ללימודים יהודיים-פולניים ומביא ליצירת קשרים בין אנשי אקדמיה מפולין, ארה"ב וישראל.

פוסטר הסרט התיעודי "שואה".

1986 גרסה מקוצרת של סרטו הדוקומנטרי של קלוד לנצמן "שואה" מוצגת בטלוויזיה הממלכתית הפולנית ומעוררת דיון בעיתונות הרשמית והמחתרתית. הגרסה המלאה מוקרנת לאחר מכן בבתי הקולנוע.

1986 הכרך הראשון של כתב העת **Polin: Studies in Polish Jewry** (באנגלית: פולין: עיונים ביהדות פולין) יוצא לאור באוקספורד. נכון לשנת 2015 יצאו לאור 25 כרכים.

1986 פולין וישראל מקימות אגפים לאינטרסים משותפים בחסות השגרירות ההולנדית בוורשה ובסניף התל אביבי של הבנק הפולני PKO.

1986 המרכז ללימודים יהודיים-פולניים נפתח באוניברסיטה היגלונית בקרקוב. מחלקות ללימודי יהדות יפתחו באוניברסיטאות גדולות בוורשה, ורצלב, לודז' ולובלין.

1986 ההגמוניה של הכנסייה הפולנית יוזמת את הקמתה של הועדה לדיאלוג עם היהדות.

עטיפת הכרך הראשון של "פולין": מחקרים על יהדות פולין.

1987 הדיון הציבורי המשמעותי הראשון על יחסי פולנים-יהודים בעת המלחמה פורץ לאחר שכתב העת של האופוזיציה הקתולית, *טיגודֶזְניק פּוֹבְשֶׁכְנִי* (*Tygodnik Powszechny*), מפרסם מאמר מאת יאן בלונסקי, הטוען כי הפולנים, כעדים לשואה, נושאים באחריות מוסרית אשר הם טרם הכירו בה.

1987 הכנסייה הקתולית וארגונים יהודיים חותמים על הסכם לפיו המנזר הכרמליטי ליד מחנה אושוויץ I יעבור ממקומו בשנת 1989.

1988 בקרקוב, יאנוש מקוך וקשישטוף גֶ'ראט מארגנים סדרה של אירועים המציגים תרבות יהודית-פולנית, אשר תהפוך ל**פסטיבל התרבות היהודית בקרקוב**. מאירוע מקומי צנוע צמח הפסטיבל לכדי אחד מאירועי התרבות החשובים ביותר בפולין, המושך אמנים ומשתתפים מכל העולם. מדי שנה מקיים הפסטיבל למעלה מ-300 אירועים במהלך עשרת ימי הפסטיבל ומושך אליו 25,000 משתתפים מפולין ומרחבי העולם.

1988 כנס על תולדותיהם ותרבותם של יהודי פולין בירושלים מושך אליו משתתפים מפולין ומרחבי העולם.

1988 נחנך קו תעופה ישיר בין נתב"ג לוורשה.

1988 מצעד החיים נערך לראשונה באושוויץ-בירקנאו.

1988 הממשלה הפולנית מזמינה יהודים מכל רחבי העולם לציין את יום השנה ה-45 למרד גטו ורשה. האופוזיציה האנטי-קומוניסטית, אשר מחרימה את הטקס הרשמי מאחר שהוא נתפס על ידה כתעמולה, מציינת את יום השנה למרד בטקס משלה באנדרטה למרד גטו ורשה. המשטרה אינה מתערבת.

1988 נתיב הזיכרון והגבורה קם בוורשה בין האנדרטה לזכר מרד גטו ורשה לבין אנדרטה שמוקמת באותה עת באתר בו היה האומשלגפלץ, ממנו נשלחו יהודים לטרבלינקה בשנים 1942 ו-1943.

1988 פנחס מנחם יוסקוביץ, ישראלי יליד פולין ושורד אושוויץ, ממונה לרב הראשי הראשון של פולין מאז אמצע שנות השבעים.

1988 מחנה קיץ יהודי חינוכי, המתמקד במסורת היהודית ובקיום המצוות, מאורגן מחוץ לוורשה על ידי קבוצה קטנה של יהודים-פולנים. הוא יניח את היסודות ליצירתן של יוזמות יהודיות חינוכיות בעתיד.

1988 ביוזמתה של קבוצה קטנה של משפחות יהודיות, גן הילדים היהודי הראשון מאז המלחמה נפתח בדירה פרטית בוורשה.

Tomasz Terlecki

הרב יוסקוביץ, מתמנה לרב הראשי של פולין בשנת 1988.

VIII. תקומת החיים היהודיים בפולין 1989 – היום

שנת 1989 הופכת פולין למדינה הראשונה בגוש הסובייטי שפרקה את המערכת הקומוניסטית. לאחר משא ומתן פורץ דרך מתקיימות בחירות חופשיות למחצה ביוני וקמה ממשלה לא-קומוניסטית בראשותו של תדיאוש מז'כייצ'קי, אסיר פוליטי לשעבר. קהילות יהודיות, אשר דוכאו במשך עשרות שנים תחת השלטון הקומוניסטי, מתחילות לצוץ מחדש ולהקים מחדש מוסדות קהילתיים יהודיים. תחיית יהדות פולין, עם מנהיגיה הרוחניים, הרב חסקל בסר ז"ל ליליד פולין והרב מיכאל שודריך יליד ארה"ב, נתמכה בתחילה על ידי נדבנים יהודים אמריקאים בארצות הברית כמו רונלד ס. לאודר, כמו גם קבלו תמיכה משמעותית מארגון הג'וינט האמריקאי (JDC) וארגונים אחרים ברחבי העולם. מאז תחילת המאה ה-21, הפילנתרופ טד טאובה, יליד קרקוב, נעשה לפטרון היהודי האמריקאי הגדול

ביותר של הרנסאנס התרבותי של יהדות פולין, עם משרד בוורשה ועבודה בתיאום עם הג'וינט ותורמים כמו זיגמונד רולט, ויקטור מרקוביץ', קרן רוטשילד אירופה הקרן ההומניטארית ההולנדית ואחרים. ככל שהדור המתבגר בפולין הדמוקרטית מתחיל לאחוז בהגה, הקהילות היהודיות בפולין נעות לעבר יציבות והעתיד.

1989 קרן רונלד ס. לאודר מתחילה לפעול בפולין; קרן לאודר והג'וינט יממנו את בנייתו מחדש של חלק גדול מהתשתית הקהילתית היהודית בפולין במהלך שנות ה-90.

1989 ב-4 ביוני מתקיימות הבחירות הראשונות מאז תום מלחמת העולם השנייה הכוללות מפלגות אופוזיציה ומביאות את האופוזיציה האנטי-קומוניסטית לשלטון.

1989 פולין מחליפה את הונגריה כנקודת המעבר העיקרית של יהודי ברית המועצות בעלייתם לישראל; עשרות אלפים עוברים דרך ורשה ללא תקלות.

1990 נוסדת המועצה הפולנית של יהודים ונוצרים.

1990 פולין הופכת למדינה השנייה בין מדינות הגוש הסובייטי לשעבר (אחרי צ'כוסלובקיה) המחדשת את יחסיה עם ישראל.

1990 מנהיג סולידריות לך ולנסה נבחר לנשיא. השימוש שלו ברמיזות אנטישמיות נגד יריבו תדיאוש מזובייצקי זוכה לגינוי על ידי פלח גדול של הציבור.

1991 נציגים פולנים משתתפים בניו יורק בכינוס הבינלאומי הראשון של ילדים שהוסתרו בזמן מלחמת העולם השנייה. לאחר חזרתם לפולין הם מקימים את ארגון ילדי השואה. רבים מהילדים שהוסתרו ניצלו וגודלו על ידי פולנים לא יהודים. הם מתחילים לחפש אחר שורשיהם היהודיים והופכים פעילים בחיי הקהילה היהודית, כמו גם רבים מילדיהם ונכדיהם.

1991 הכנסייה הקתולית מפרסמת מנשר המגנה אנטישמיות.

1991 נשיא פולין לך ולנסה מבקר בישראל. בנאומו בכנסת הוא מבקש מחילה על העוולות שבוצעו נגד יהודים על ידי מדינתו.

1991 נפתחת מסעדת "מנורה" בוורשה, המסעדה היהודית הכשרה הראשונה מזה שלושים שנה.

1992 חיים הרצוג, נשיא מדינת ישראל, מבקר בפולין בביקור ממלכתי ראשון של מדינת ישראל. הקשרים בין פולין לישראל ימשיכו להתפתח ולהתחזק.

1992 פולין היא בין המדינות נותנות החסות לביטול החלטת האו"ם "ציונות היא גזענות".

1992 נוסד ארגון הסטודנטים הפולני לסטודנטים יהודים (PUSZ). בשנת 2007 יחליף אותו ארגון הנוער הפולני ZOOM.

1992 הארגון החברתי-תרבותי היהודי (TSKŻ) מתחיל לפרסם את *Słowo Żydowskie* / דאָס ״דיישע וואָרט״ (המילה היהודית) המודפס ביידיש ובפולנית ומחליף את פאָלקס שטימע.

1993 בלחץ האפיפיור יוחנן פאולוס השני המנזר באושוויץ מועבר למקום חדש.

1993 במלאת 50 שנה למרד גטו ורשה מתקיים טקס בהשתתפות נשיא פולין לך ולנסה וראש ממשלת ישראל יצחק רבין.

Yad Vashem

חיים הרצוג מבקר בבית הקברות בקרקוב.

ZOOM, ארגון הנוער היהודי-פולני.

Shalom Foundation

קטלוג "ואני עדיין רואה את פניהם".

1993 איגוד הקהילות היהודיות הדתיות בפולין נרשם כירש המשפטי של הקהילות היהודיות לפני המלחמה. האיגוד מייצג ומשמש כיום את הקהילות היהודיות בוורשה, ורוזלב, קרקוב, לודו, לובלין, שצ'צ'ין, קטוביץ וביילסקו-ביאלה, פונן, לגניצה, גדינסק וביאליסטוק.

1994 בית הספר לאודר מורשה, בית הספר הראשון בחסות יהודית בוורשה מאז 1949, נפתח עם כיתה א' ובה 18 תלמידים. ראש הממשלה יז'י בונק ישתתף בטקס חנוכת ביתו הקבוע של בית הספר בשנת 1999, ויצטט בדבריו מהתלמוד.

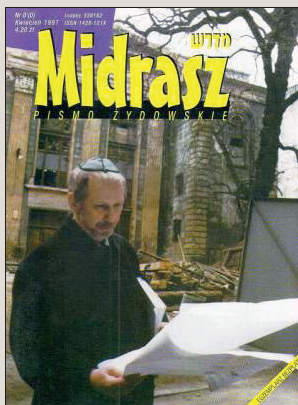
1994 **אני עדיין רואה את פניהם**, תערוכת צילומים של יהודים ומשפחות יהודיות לפני המלחמה שנאספו מהציבור על ידי קרן שלום, מתקבלת בהתלהבות בוורשה והקטלוג שלה אוזל מיד.

1995 האיגוד הפולני למדעי היהדות נוסד בקרקוב.

1995 אירוע ההנצחה לציון 50 שנה לשחרור מחנה ההשמדה אושוויץ-בירקנאו. בפולין האירוע מעודד חינוך ציבורי ושופך אור על ההיסטוריה של מחנות השמדה הנאציים - היסטוריה שעוותה או הוכחשה בעידן הקומוניסטי.

1996 באירוע ההנצחה לציון 50 שנה לפוגרום בקיילצה מביע ראש ממשלת פולין ולוג'יק'יז'י צ'מושב'יץ חרטה.

1997 הסיים הפולני מעביר חוק המגדיר את היחסים בין המדינה לבין הקהילות הדתיות היהודיות המאפשר, בין יתר, את השבת חלק מהרכוש היהודי הקהילתי מלפני המלחמה, שהולאם על ידי המדינה. נכון להיום, אין חוק המסדיר את השבת הרכוש הפרטי.

הגיליון הראשון של "מרדש".

1997 השקת המגזין **מידרש** בייסודו של קונסטנטי גברט, הירחון היהודי הראשון בשפה הפולנית היוצא לאור מזה עשרות שנים. פסטיבל הספר היהודי השנתי נחנך שנה מאוחר יותר.

1997 כנס הבישופות הפולנית מכריז על "יום היהדות" שיצוין מדי שנה על ידי הכנסייה הקתולית וקהילות קתוליות ברחבי פולין.

1998 הקמת **הפורום דיאלוג בין האומות**. התכניות החינוכיות והתכניות לפיתוח מנהיגות של הפורום מעודדות דיאלוג בין יהודים לפולנים, מקדמות סובלנות והבנה באמצעות תוכניות חילופי סטודנטים, פרסומים ותוכניות חינוכיות בבתי ספר.

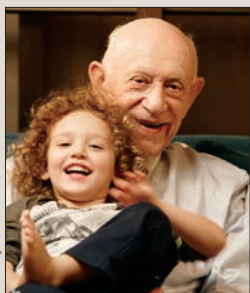

Photo by Hamual Davidi

תמונה מתוך תערוכת המרכז היהודי באושביניצ'ים, 2009.

1999 בוורשה נוסדת קהילה יהודית רפורמית, **בית ורשבה**, החברה באיגוד העולמי ליהדות מתקדמת.

1999 פרופסור ברוניסלב ג'ק'ק, שורד מגטו ורשה ושר החוץ הפולני, חותם על הצטרפות פולין לנאט"ו.

2000 פרסום ספרו של יאן גרוס, **שכנים**, המתעד את טבח יהודי ידוובנה בידי שכניהם הפולנים בזמן מלחמת העולם השנייה בשנת 1941 מעורר דיון ציבורי כואב.

2000 **המרכז היהודי באושביניצ'ים**, כיום שלוחה של מוזיאון המורשת היהודית בניו יורק, נפתח בבית הכנסת המשופץ "חברה לומדי משניות", המורכב ממוזיאון המציג את ההיסטוריה היהודית של העיירה אושוויניצ'ים (בגרמנית: אושוויץ) ומרכז חינוכי.

2001 **שבח וייס**, יושב ראש כנסת ישראל לשעבר, מתמנה לשגריר ישראל בפולין. וייס, אשר ניצל בעזרתה של משפחה פולנית קתולית במהלך מלחמת העולם השנייה, הפך לאחד המנהיגים בדיאלוג היהודי-פולני ומקבל את אות הכבוד הצלב הגדול של מסדר הכבוד של הרפובליקה הפולנית.

הנשיא אלכסנדר קושניבסקי.

2001 נשיא פולין אלכסנדר קושניבסקי, ביום ההנצחה ה-60 של טבח ידוובנה, מביע חרטה על הטבח שבוצע בעת המלחמה בהתנצלות הרשמית הראשונה על ידי ראש ממשלה בפולין בגין פשעים נגד יהודים שביצעו פולנים בתקופת השואה. תושבים מקומיים מחדרימים את הטקס וכך גם הכנסייה הקתולית אשר יחד עם זאת עורכת טקס חרטה משלה מוקדם יותר, בהשתתפות מחצית הבישופים של פולין.

2001 לראשונה מאז תום המלחמה מתפרסמת בפולין התורה עם תרגום לפולנית, ולאחר מכן מתפרסמים גם ספר תפילה, הגדה של פסח, מסכתות תלמודיות, כמו גם טקסטים יהודים אחרים.

2002 הקרן לשימור המורשת היהודית בפולין (FODŹ) נוסדת על ידי איגוד הקהילות היהודיות בפולין והארגון היהודי העולמי להשבת רכוש (איל"ר) ומטרתה לשמר את אתרי המורשת היהודית בפולין ולקדם את המודעות להיסטוריה של הקהילות היהודיות בפולין.

2003 שני פסטיבלי קולנוע יהודים מושקים בוורשה, ושניהם מושכים קהל רב.

2003 הסוכנות היהודית לארץ ישראל בפולין לוקחת אחריות על תגלית-פולין. עד שנת 2016 ישתתפו בסיוורים לישראל למעלה מ-700 משתתפים.

2003 קרן טאובה לחיים ותרבות יהודיים מקימה את **יוזמת המורשת היהודית בפולין (JHIP)** על מנת לתמוך ולקדם את התרבות והחינוך היהודיים. בשנת 2004 פותחת JHIP משרד בוורשה.

2003 נוסדת קרן פרופ' משה שור, על שמו של הרב האחרון של בית הכנסת הגדול בוורשה ברחוב טלומצקיה. הקרן תומכת בתוכניות החינוך למבוגרים המתרחבות במרכז משה שור בוורשה, תכנית לימודי העברית הגדולה ביותר בפולין. בנוסף מציע המרכז גם מגוון הרצאות וסמינרים, לימודי קיץ אינטנסיביים ופלטפורמה אינטרנטית "מקלדת".

2004 הרב מיכאל שודריך מתמנה לרב הראשי של פולין. לפני כן שימש כרב העיר של ורשה ולודז'.

2004 המוזיאון היהודי בגליציה שנוסד על ידי הצלם כריס שוורץ ופרופסור יונתן וובר, נפתח בקרקוב. המוזיאון חוגג ומנציח את החיים היהודים בגליציה הפולנית.

2004 "צ'ולנט" (Czulent), קבוצת נוער וסטודנטים יהודים, נוסדת בקרקוב

2004 פסטיבל "ורשה של זינגר" השנתי מתקיים לראשונה. הפסטיבל חוגג את תרבות היידיש ואת יצירותיו של יצחק בשביס זינגר ומארגן על ידי קרן שלום.

2004 נוסד מוזיאון מרד ורשה המנציח את מרד ורשה בשנת 1944. חלק בתערוכה מוקדש להשתתפות היהודית בלחימה.

2004 פולין מצטרפת לאיחוד האירופי.

2005 חב"ד-לובביץ' פותחת מרכז בוורשה ושנה לאחר מכן מרכז בקרקוב.

2007 לאחר לימודים בארה"ב מתמנה הרב מאצ'יי פאבלק, יליד פולין, למנהל בית הספר היהודי בוורשה.

2007 **טד טאובה**, מייסד ויו"ר קרן טאובה לחיים ותרבות יהודיים, מתמנה לקונסול הכבוד של הרפובליקה הפולנית באזור מפרץ סן פרנסיסקו.

בית הכנסת במושץ' ששופץ על ידי הקרן לשימור מורשת יהודית בפולין.

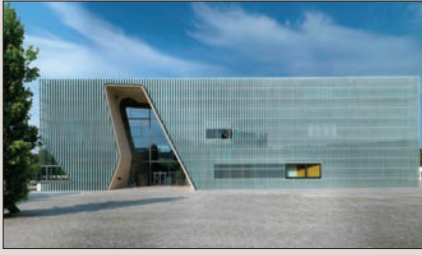
קונסטנטי גברט, בראש יוזמת המורשת היהודית בפולין, המשרדים בוורשה, 2004.

הרב מיכאל שודריך.

טד טאובה, בטקס בו הוענק לו תואר קונסול כבוד של הרפובליקה הפולנית באזור מפרץ סן פרנסיסקו, שנת 2007.

המוזיאון לתולדות יהודי פולין, ורשה.

2007 טקס הנחת אבן הפינה של **המוזיאון לתולדות יהודי פולין** מתקיים בהשתתפות נשיא פולין לך קצ'ינסקי, הרב הראשי לשעבר של ישראל הרב ישראל מאיר לאו ומכובדים מכל רחבי העולם. המוזיאון, אשר ממומן על ידי ממשלת פולין, עיריית ורשה, אגודת המכון ההיסטורי היהודי ותורמים פרטיים ומוסדיים מרחבי העולם, יציג את אלף שנות ההיסטוריה של יהודי פולין באמצעות תערוכות מתקדמות ווירטואליות.

2007 תחנת הרדיו הציבורית "קול פולין" מתחילה לשדר בעברית. היא תשדר עד שנת 2014.

2007 הנשיא לך קצ'ינסקי הופך לנשיא הפולני הראשון המבקר בבית כנסת ומדליק נרות חנוכה בארמון הנשיאותי בפעם הראשונה. מסורת זו של הדלקה נשיאותית של נרות חנוכה נמשכת עד היום.

2007 בית הכנסת בישיבת חכמי לובלין נפתח מחדש אחרי שיפוצים נרחבים שמומנו על ידי הקהילה היהודית בוורשה.

2008 ביום השנה לציון 40 שנה לאירועי מרץ 1968 נשיא פולין לך קצ'ינסקי פותח בדיון בנושא השבת אזרחותם הפולנית ליהודים שגורשו מפולין. בשנים הבאות מאות יקבלו אזרחות פולנית, בהם הסופר הישראלי הידוע אתגר קרת.

2008 שנת פולין בישראל, תכנית לקידום התרבות הפולנית, נחגגת בישראל בחסות ממשלת פולין.

המרכז הקהילתי היהודי (JCC) בקרקוב.

2008 כתוצאה מביקורו של הנסיך צ'ארלס, נפתח בקרקוב **מרכז קהילתי יהודי (JCC)** בתמיכת World Jewish Relief, הגוינט והקהילה היהודית בקרקוב. המרכז הקהילתי משמש את הקהילה היהודית המתרחבת של קרקוב.

2008 משרד התרבות והמורשת הלאומית, עיריית ורשה והמכון ההיסטורי היהודי יוצרים את פרויקט "גבולות הגטו" בוורשה. הפרויקט כולל 21 סימונים שהוצבו בנקודות שונות וסימנים המוטבעים במדרכות באנגלית ובפולנית המציינים את מיקומם של גבולות הגטו לשעבר.

2008 אירנה סנדלר, חסידת אומות העולם, הולכת לעולמה בגיל 98. העובדת הסוציאלית וחברת המחתרת האנטי-נאצית אירגנה מבצע מחתרת להצלת 2,500 ילדים יהודים מגטו ורשה. היא היתה מועמדת על ידי ממשלת פולין לפרס נובל לשלום.

אירנה סנדלר בשנת 2008.

2008 קרן טאובה לחיים ומורשת יהודיים מייסדת את **הפרס ע"ש אירנה סנדלר** אשר מוענק לפולנים התורמים לשימור וקידום המורשת היהודית בפולין. יאנוש מאקור, מנהל הפסטיבל לתרבות יהודית בקרקוב, הוא הזוכה הראשון. מקבלי הפרס הבאים יכללו את יאן יאגיילסקי, מנהל המחלקה לתיעוד היסטורי במכון היהודי ההיסטורי; נשיא פולין לשעבר אלכסנדר קבשניבסקי ומגדלנה גרודזקה-גוג'קובסקה, אשר עבדה עם אירנה סנדלר וסייעה בהצלת ילדים יהודים מגטו ורשה.

2009 המרכז לגנאולוגיה יהודית ומורשת משפחתית אשר נוסד על ידי קרן לאודר בשנת **1994**, נפתח כמחלקה במכון ההיסטורי היהודי ע"ש עמנואל רינגלבלום. המרכז מסייע ליהודים עם שורשים בפולין ופולנים עם שורשים יהודיים לחקור את המורשת המשפחתית שלהם, מסייע במציאת מסמכים, שחזור היסטוריה משפחתית ואיחוד בין בני משפחה אבודים וחברים.

מנהלת מחלקת הגנאולוגיה במכון ההיסטורי היהודי ע"ש עמנואל רינגלבלום, אנה פשיביבסקה-דרוד ואורחים: טד טאובה, שיינה פן וויליה פוסל.

2009 המכון ההיסטורי היהודי ע"ש עמנואל רינגלבלום (המכון ההיסטורי היהודי לשעבר) נרשם רשמית על ידי שר התרבות והמורשת הלאומית בפולין כמוסד תרבות חדש.

2009 מארק אדלמן, סגן מפקד מרד גטו ורשה בשנת 1943, וטרן מרד ורשה שהתחולל בשנת 1944, קרדילוג ידוע, סופר וחבר בתנועת סולידריות, נפטר בוורשה ונקבר בלוויה ממלכתית בבית הקברות היהודי בוורשה בטקס צבאי.

2009 נוסדת הקהילה הרפורמית בית קרקוב, בראשות הרבה טניה סגל.

2009 קרן טאובה לחיים ותרבות יהודיים פותחת את מרכז טאובה להתחדשות החיים היהודיים בפולין בוורשה.

2010 עץ חיים, קהילה יהודית דתית פרוגרסיבית, נפתחת בוורשה תחת חסותה של הקהילה היהודית. הרב סטס וויצ'חוביץ', בוגר היברו יוניון קולג' – מכון למדעי היהדות בירושלים, מתמנה לרבה הראשון של הקהילה.

טיולי מורשת יהודית של מרכז טאובה.

2010 בתמיכת איגוד הקהילות היהודיות בפולין, שבי ישראל וארגונים נוספים, משרתים רבנים בקהילות השונות בוורשה, קרקוב, קטוביץ, לודז' וורוצלאב. הרבנים, יחד עם תלמידי הכולל בוורשה, מספקים קשר דתי ורוחני והזדמנויות ללמידה על היהדות בקהילות הקטנות יותר, בהן גם גדנסק ולובלין.

2010 בנוסף לאוניברסיטה היהודית הפתוחה והאוניברסיטה לגיל השלישי, פותחת קרן שלום גם מרכז תרבות יידיש בוורשה.

2010 שלוחה של מוזיאון העיר קרקוב נפתחת במבנה בו שכן בעבר מפעל שינדלר בקרקוב. המוזיאון מתעד את גורלם של תושבי קרקוב בזמן הכיבוש הגרמני עם התמקדות על השמדת קרקוב היהודית.

2010 ארגון הדור השני, ילדי הניצולים, נוסד על ידי ועבור יהודים שהתחנכו במהלך התקופה הקומוניסטית. זוהי היוזמה הראשונה מסוג זה בפולין.

הופעות ליל הסגירה של הפסטיבל לתרבות יהודית בקרקוב.

2010 הקהילה היהודית מקיימת טקס זיכרון בבית הכנסת נוז'יק בוורשה לנשיא פולין לך קצ'ינסקי, הגברת הראשונה ויתר 94 קורבנות תאונת המטוס ליד סמולנסק.

2010 הפסטיבל לתרבות יהודית בקרקוב חוגג את שנתו ה-20 עם למעלה מ-25,000 משתתפים יהודים ולא-יהודים מכל רחבי העולם.

2010 הכינוס השלישי של "לימוד פולין" (Limmud Polska), סוף-שבוע של תוכניות חינוך ותרבות יהודיות המאורגנות בחסות הג'וינט, מושך למעלה מ-600 משתתפים המייצגים 19 קהילות ברחבי פולין. התכנית תמשוך עוד 300 משתתפים עד שנתה השישית.

המכון ההיסטורי היהודי ע"ש עמנואל רינגלבלום.

2012 המכון ההיסטורי היהודי על שם עמנואל רינגלבלום מארגן את מצעד הזיכרון הראשון לזכר הגרושים מגטו ורשה שהתקיימו ב-22 ביולי 1942. המצעד יוצא מאנדרטת האומשלגפלאץ ומסתיים ברחוב יאקטורובסקה 6, במקום בו פעל בית היתומים של יאנוש קורצ'אק.

2013 המרכז החינוכי והמוזיאון בחמיילניק, שטעטל לפני מלחמת העולם השנייה, נחנך בבית הכנסת המשופץ בעיירה. גולת הכותרת של המקום היא בימת הזכוכית, בהשראת הפלטפורמה המקורית מהמאה השבע-עשרה.

מארגני "נסיעת החיים". הצילום באדיבות המרכז הקהילתי היהודי בקרקוב.

2013 יום השנה ה-70 לציון מרד גטו ורשה מצויין בהרחבה על ידי ארגונים יהודיים ולא-יהודיים המגיעים לוורשה מכל רחבי העולם. בכנסיות הקתוליות בוורשה מצלצלים הפעמונים ונערכות תפילות לזכר הגיבורים והקורבנות.

2013 במרכז ורשה נפתח מרכז קהילתי יהודי בסיוע הג'וינט, קרן טאובה וקרן קורט.

2014 פתיחתו החגיגית של המוזיאון לתולדות יהודי פולין בוורשה ופתיחת תערוכת הקבע "אלף שנות היסטוריה של יהודי פולין". המוזיאון ותערוכת הקבע זוכים לשבחים בתקשורת העולמית.

בול דואר ישראל לרגל יום השנה ה-70 של מרד גטו ורשה.

2014 מועדון הספורט מכבי בוורשה נפתח מחדש על ידי צעירים פולנים וממשיך את המסורת של המועדון אשר נפתח בוורשה בשנת 1915.

2014 אירוע התרמה שנתי בחסות הרב הראשי של פולין מיכאל שודריך, נסיעת החיים, נחנך. מסע אופניים באורך כ-90 ק"מ מאושוויץ למרכז התרבות היהודית (JCC) בקרקוב, בעקבות מסלול הנסיעה של חבר מרכז התרבות היהודית בקרקוב, רוברט דסמונד, אשר רכב על אופניו כמעט 2200 ק"מ מלונדון לאושוויץ ובמהלך מסעו ביקר באתרי מלחמת העולם השנייה. מסע האופניים מושך משתתפים מפולין ומכל רחבי העולם.

2014 מרכז הדיאלוג על שם מרק אדלמן בלודז' נפתח במשכנו הקבוע בפארק השורדים.

2014 השומר הצעיר מחדש את פעילות קבוצות נוער יהודי-פולני.

2015 שר החוץ הפולני ג'ג'ו' סחטינה מעניק את האות היוקרתי Bene Merito לשלושה ממנהיגי הקהילה היהודית המחזיקים באזרחות כפולה (פולנית ואמריקאית) "לידי פולין, כהכרה בתרומתם לקידום וחיווק הרפובליקה הפולנית בזירה הבינלאומית". הזוכים היו הרב הראשי של פולין מיכאל שודריך, מנהלת מרכז טאובה הליס ליברמן ומנהל המרכז הקהילתי היהודי בקרקוב יונתן אורנשטיין.

בימת הזכוכית בבית הכנסת בחמיילניק.

2015 מוזיאון המסורות העצמאיות פותח תערוכה על תחנת רדגסט בלוגו'.

מוזיאון הפולנים מצילי היהודים בעת מלחמת העולם השנייה ע"ש משפחת אולמה במרקובה

2015 דוד שיחובסקי מתמנה לרב החדש של קהילת לודז'.

2015 ולדיסלב בֶּרְטוֹשְׁבֶּקְסְקִי, בעבר אסיר במחנה הריכוז אושוויץ, חייל בצבא המחתרת הפולני (AK), פעיל במועצה לסיוע ליהודים, שר החוץ, מיופה כח לדיאלוג בינלאומי עם אחריות מיוחדת לפיתוח יחסי פולין-גרמניה וקשרים עם יהודי התפוצות וישראל, מת בוורשה.

2015 מרים גונֶצ'רְסְקָה מפולין היא הבוגרת האירופאית הראשונה של ישיבת מהרט, ישיבה לנשים המכינה נשים יהודיות אורתודוקסיות לתפקיד המקביל לרבני קהילות ומעניקה את התואר מהרט.

2016 מרגלית קורדוביץ', בוגרת הסמינר הטכנולוגי היהודי נעשית לרבה הפולנית הראשונה.

2016 בית הזיכרון של שלזיה עילית נפתח בבית הלוויות המשוחזר בבית הקברות החדש בגְלִיבִיצָה.

2016 שמואל וילנברג, השורד האחרון של מרד טרבלינקה נפטר ב-19 בפברואר בגיל 93. אחרי השתתפותו במרד ההירואי הצטרף וילנברג למחתרת הפולנית ולחם במרד ורשה נגד הגרמנים בשנת 1944, ולאחר מכן נעשה לאמן בישראל.

2016 מוזיאון משפחת אוֹלְמָה לפולנים שהצילו יהודים בזמן מלחמת העולם השנייה נפתח במְרְקוֹבָה. בזמן הכיבוש הגרמני, למרות העוני ועונש המוות המאיים, העניקה משפחת אולמה מחסה לשמונה יהודים מסוף 1942 ועד מרץ 1944. יוחף, אשתו ההרה ויקטוריה ושמונת ילדיהם הוצאו להורג על ידי המשטרה הגרמנית, יחד עם היהודים שהסתירו. בשנת 1995 הוענק ליוחף ויקטוריה תואר חסידי אומות עולם לאחר מותם.

2016 הלל, ארגון הסטודנטים היהודיים, פותח את הלל ורשה. זוהי פעילותו הראשונה של הארגון בפולין.

2016 המכון ללימודי יהדות באוניברסיטה היגלונית בקרקוב חוגג 30 שנים להיווסדו.

ראש השנה התשע"ז, הלל ורשה.

1000 שנות חיים יהודיים בפולין

ISBN 978-83-932231-3-8